פרק ב'
הפעילות המצרפית: התוצר והתעסוקה

- התוצר המקומי הגולמי צמח ב-2022 בקצב מהיר של 6.4% בזכות צמיחת הצריכה הפרטית, היצוא וההשקעה בנכסים קבועים, המשך לצמיחה של 8.6% ב-2021.
- לאורך כל השנה הייתה רמת התוצר גבוהה ממגמתו טרם משבר הקורונה – דבר המשקף משק איתן. תרמו לכך בעיקר יצוא השירותים העסקיים ויצוא הסחורות – שנתמכו בביקושים מחו"ל חרף משבר האנרגיה העולמי – והבנייה למגורים. רמת הצריכה הפרטית ויצוא התיירות מיתנו את רמת התוצר ביחס למגמה.
- הצריכה הפרטית אמנם גדלה ב-2022 בקצב מהיר, אך כיוון שצריכה זו, ובפרט צריכת השירותים, הוגבלה מאוד בעת משבר הקורונה, נתחדשה צמיחתה מבסיס נמוך יחסית. לכן רמת הצריכה הפרטית ב-2022 הייתה עדיין נמוכה ממגמתה טרם המשבר, ובכך היא פעלה למיתון רמת התוצר ביחס למגמתו.
- יצוא השירותים המשיך להיות עמוד התווך של צמיחת המשק ב-2022, וגם יצוא הסחורות גדל בקצב גבוה יחסית, בהובלת ענפי המחשבים והאלקטרוניקה והכימיקלים. בחלקה השני של השנה השתנתה המגמה, ונצפו ירידות הן ביצוא השירותים והן ביצוא הסחורות.
- החיסכון הפרטי עלה מאוד ב-2020–2022 – תוצאת צריכה נמוכה והכנסה פרטית גבוהה ביחס לרמותיהן לפני המשבר – ונצבר חיסכון עודף (מעל הנורמלי) של יותר מ-10 אחוזי תוצר. נכון ל-2022 לא החלה בישראל הפחתה של החיסכון העודף שנצבר.
- התעסוקה חזרה ב-2022 למצבה טרם המשבר, והביקוש לעובדים היה ב-2022 גבוה הרבה יותר מאשר לפניו. גידול התעסוקה היה מהיר השנה אף מגידול התוצר – דבר שהתבטא בירידה של פריון העבודה וחזרתו לסביבת המגמה ששררה לפני משבר הקורונה.
- בהתחשב בקצב האינפלציה ובשוק העבודה ההדוק, השכר הנומינלי עלה ב-2022 בקצב מתון, והשכר הריאלי ירד. שיעור התמורה לעבודה ירד, התפתחות המרמזת ששוק העבודה לא היה הגורם המוביל לעליית קצב האינפלציה.
- העודף בחשבון השוטף היה גבוה גם השנה ועמד על 3.9% תוצר, אבל ירד מעט בשל עליית מחיר הדלק והתרחבות מאזן התיירות השלילי.

1. ההתפתחויות העיקריות

ב-2022 התוצר צמח בקצב גבוה ושוק העבודה היה הדוק. המשק התאושש באופן כמעט מלא ממשבר הקורונה.

התוצר צמח בשנת 2022 בשיעור גבוה של 6.4%, שיעורי התעסוקה, ההשתתפות, והמשרות הפנויות גדלו, השכר הנומינלי עלה, שיעור האבטלה ירד, וההשקעות והיצוא צמחו בשיעורים גבוהים והיוו מנועי צמיחה למשק (לוח ב׳-1). התוצר היה מעל מגמתו טרם המשבר לאורך שנת 2022 כולה.[1] התפתחויות אלו משקפות את ההתאוששות הכמעט מלאה של המשק ממשבר הקורונה, ששיאו היה ב-2020 והוא דעך מאמצע 2021 עד סופו, בתחילת 2022. ההתאוששות התבטאה בצמיחה מהירה של צריכת השירותים, ורמתה התקרבה למגמתה טרם המשבר. נותרו השפעות על ענף התיירות הנכנסת ויוצאת, אך מעט פגיעות ענפיות אחרות. בה בעת החלה האינפלציה לעלות, ולפיכך הועלתה ריבית בנק ישראל אחרי עשור של ריבית אפסית. מכלול הגורמים הזה מעיד על סביבת ביקושים גבוהים במשק ב-2022.

רמת התוצר הייתה מעל מגמת טרם המשבר החל מסוף 2021.

אחת הסיבות לצמיחה הגבוהה ב-2022 היא המשך ההתאוששות מהשפעות משבר הקורונה. לאורך מרבית שנת 2021 רמת התוצר הייתה עדיין נמוכה ממגמתו לפני המשבר, אך ברביע האחרון של 2021 הוא צמח בקצב גבוה מאוד, ורמתו עלתה על המגמה ששררה טרם המשבר. כפי שניתן לראות באיור ב׳-2, משהגיע התוצר לרמה גבוהה זו התמתנה הצמיחה. שיעור הצמיחה במהלך 2022, כלומר מהרביע האחרון של 2021 עד הרביע האחרון של 2022, היה 2.6%.

הגידול המהיר של יצוא הסחורות והשירותים תרם לרמת התוצר הגבוהה.

מה שאיפשר רמת תוצר גבוהה ממגמתו טרם המשבר לאורך שנת 2022 היה חוזקו של היצוא, חרף הסערות העולמיות, שהתבטאו בהתמתנות קצב גידולו של הסחר העולמי. צמיחת היצוא הקיפה הן את שירותי ההיי-טק והן את יצוא הסחורות, שגדל מאוד בשנתיים האחרונות – בין השאר עקב גידול הביקוש לכימיקלים ולמוצרי טכנולוגיה עילית שישראל מייצאת וירידת היצע הכימיקלים של רוסיה.

ב-2022 שוק העבודה היה הדוק, אך ככל הנראה השכר לא היה גורם מוביל לעליית קצב האינפלציה.

שוק העבודה המשיך להיות הדוק ב-2022. הביקוש לעובדים, שהחל לעלות ב-2021, המשיך לעלות ב-2022, ובמהלכה הגיע שיעור המשרות הפנויות[2] לשיא. שיעורי הגידול של התעסוקה ותשומת העבודה היו השנה גדולים מזה של התוצר, ולכן פריון העבודה ירד[3]. בסוף השנה שיעור המשרות הפנויות היה נמוך רק במקצת מאשר בתחילתה, וזאת למרות עליית שיעור התעסוקה וירידת פריון העבודה השנה. הביקוש הגבוה לעובדים על אף ירידת הפריון מעיד על הביקושים הגבוהים במשק, הן ביקושים לצריכה והן ביקושים להשקעה וליצוא. במונחים נומינליים צמח התוצר בקצב גבוה מזה של מספר שעות העבודה ושל השכר הנומינלי – בגלל האינפלציה הגבוהה – וכך שיעור התמורה לעבודה, דהיינו העלות של העסקת עובדים מתוך התוצר, ירדה. נראה אפוא, שלמרות עליית השכר הנומינלי ב-2022, עליית הביקושים והלחצים האינפלציוניים הכרוכים בהם לא הובלו על ידי לחצים מצד השכר.

ההשקעה בנכסים קבועים גדלה השנה בקצב מהיר, במיוחד ההשקעה בבנייה למגורים.

ירידת שיעור התמורה לעבודה מגדילה את התמורה להון, וכך – את התמריץ להשקעה. ואכן ההשקעה בנכסים קבועים המשיכה לגדול ב-2022 מהר יותר מאשר לפני המשבר. גידול ההשקעה בקצב מהיר הרבה יותר מאשר ברבות מהמדינות המפותחות היה אחד הרכיבים העיקריים של צמיחת התוצר. במיוחד הגדילה את הפעילות הכלכלית ההשקעה המתמשכת והמתרחבת בבנייה למגורים. (לפירוט, ראו פרק ח׳ בדוח זה.)

[1] בפרק זה "קצב הצמיחה טרם המשבר" הוא הממוצע הגיאומטרי של הצמיחה בנתון המדובר בין השנים 2014—2019. "מגמת טרם המשבר" זה רמת הנתון אילו היה צומח בקצב הצמיחה טרם המשבר גם בין השנים 2019—2022.

[2] מספר המשרות הפנויות לכל 100 מועסקים.

[3] פריון העבודה = התוצר לשעת עבודה = התמ"ג במחירים קבועים של 2015 לחלק לתשומת העבודה במשק.

גידולו של פריון העבודה בשנים 2020—2022 בממוצע היה מהיר יותר מאשר טרם המשבר.

בתקופה 2020–2022 בכללה, מתחילת משבר הקורונה, גדל הפריון השנתי הממוצע ב-2.2%, קצב גידול גבוה מאשר לפני המשבר (כ-1.6%). ייתכן שהשינויים הטכנולוגיים אשר הונהגו בעת הקורונה תרמו לגידול הפריון. עם זאת, יש להביא בחשבון שגידול מתמשך ובר-קיימא של הפריון אינו נמדד לאורך שלוש שנים בלבד. ייתכן גם שחלק מהשינויים האלה טרם באו לידי ביטוי מלא, שכן המשבר דרש מהמשק כולו להתמודד עם זעזועים נרחבים, וכך הגדיל את הביקוש לשיפורים בטכנולוגיה ובשיטות העבודה. לדוגמא, התרחבות הפתיחות להזמנות באינטרנט מייצרת הזדמנויות היצע וביקוש לצרכנים ולעסקים.

המשק צבר חיסכון עודף בעקבות משבר הקורונה.

הצריכה הנמוכה בגלל מגבלות הקורונה ותשלומי ההעברה שהממשלה נתנה לשם התמודדות עם המשבר הביאו לעלייה חדה של שיעור החיסכון ב-2020–2022. לחיסכון עודף זה, לשימוש שייעשה בו ולתזמון השימוש יכולות להיות השפעות מקרו-כלכליות ניכרות. נכון ל-2022 נראה שהחיסכון העודף עוד ממשיך להיצבר.

מצב המשק הישראלי ב-2022 היה טוב מזה של רבות ממדינות ה-OECD, בין השאר משום שפגיעתו של משבר האנרגיה בישראל הייתה קטנה.

ב-2022 מצב המשק הישראלי היה טוב הרבה יותר מזה של רבות מהמדינות המפותחות האחרות (איור ב׳-1). התוצר של ישראל צמח השנה מהר יותר מאשר לפני המשבר, שלא כמו במרבית המדינות המפותחות האחרות (איור ב׳-2). אחת הסיבות לכך היא הפגיעה הדיפרנציאלית שנבעה מהפלישה של רוסיה לאוקראינה בפברואר 2022. המלחמה הביאה לסנקציות כלכליות שונות נגד רוסיה. אלה גרמו לירידת היצע הדלקים והגז הטבעי בשווקים העולמיים, וכתוצאה מכך – למשבר אנרגיה, שממנו ישראל נפגעה פחות מאשר ארה״ב והאיחוד האירופי. (על הסיבות לכך ראו סעיף ד׳ בפרק א׳ של דוח זה – ״משבר האנרגיה באירופה וחוסנו של משק האנרגיה של ישראל״.) המשבר השפיע על כלכלת ישראל במספר אופנים: מחירי הדלקים עלו בחדות והתבטאו בעליית מחירי הדלק לכלי רכב ובעלייה קטנה של מחיר החשמל; לעומת זאת הסנקציות הקטינו את ההיצע של סחורות אחרות שרוסיה הייתה מייצאת, וכך הגדילו את הביקוש ליצוא הכימיקלים של ישראל, מה שסייע לגידול המהיר של היצוא הישראלי.

לוח ב׳-1
מדדים נבחרים לפעילות המשק, 1995 עד 2022

(שיעורי השינוי השנתיים באחוזים)

	1995 עד 2017	2018	2019	2020	2021	2022	ש״ש שנתי ממוצע בין 2019 ל-2022
התוצר המקומי הגולמי	3.9	4.1	4.2	-1.9	8.6	6.4	4.3
התוצר לנפש	1.8	2.1	2.2	-3.6	6.8	4.4	2.4
היצוא ללא יהלומים והזנק	6.2	5.5	5.1	0.2	11.8	8.9	6.9
השימושים המקומיים	3.6	4.3	4.1	-3.1	9.8	7.4	4.9
שיעור האבטלה (בני 25-64, רמה)	7.5	3.5	3.4	3.8	4.6	3.3	-
השכר הריאלי למשרת שכיר	1.1	2.7	2.0	7.5	0.7	-1.5	2.2
העודף בחשבון השוטף (באחוזי תוצר)	1.1	3.0	3.7	5.5	4.4	3.9	-
שער החליפין הריאלי האפקטיבי[2]	-0.3[1]	2.1	-2.5	-3.1	-3.9	-0.9	-2.6

[1] הנתון מתייחס לשנים 1999-2017.

[2] עלייה פירושה פיחות.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

איור ב'-1
צמיחת התוצר ורכיביו (לשנה לנפש), 2019 - 2022, ישראל ומדינות ה-OECD [1,2]

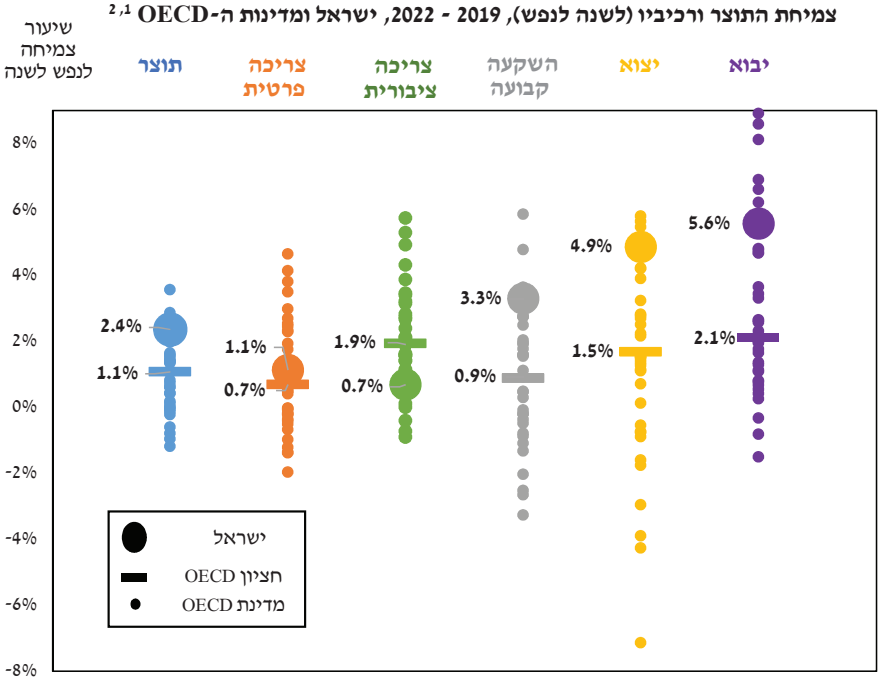

[1] בשונה מלוח 1, איור זה מציג את השינוי הממוצע לנפש בין 2019 ל-2022 במשתנים השונים.
[2] האיור כולל את 37 מדינות ה- OECD שיש עבורן נתונים במערכות הארגון. הנתונים של ישראל לאיור זה עבור הצריכה הציבורית, ההשקעה, היצוא והיבוא הותאמו להגדרות מערכות ה-OECD.
מקור: OECD, למ"ס ועיבודי בנק ישראל.

איור ב'-2
התוצר ביחס למגמת טרום המשבר - ישראל, ארה"ב והאיחוד האירופי
2020-2022
(1=מגמת טרום משבר, מחירים קבועים, מנוכה עונתיות, רבעוני)

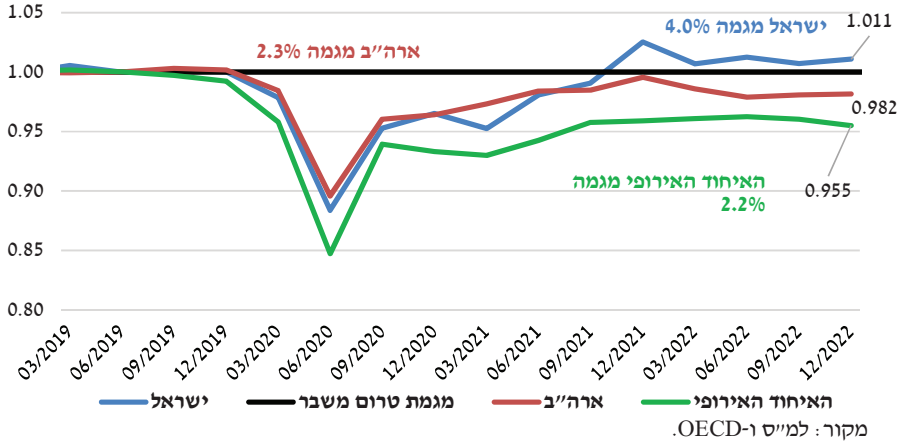

מקור: למ"ס ו-OECD.

2. הפעילות המצרפית

2022 הייתה שנה של צמיחה גבוהה (6.4%). תרמו לה בעיקר הצריכה הפרטית, ההשקעה והיצוא, שצמחו בקצב מהיר (לוח ב׳-2). הצמיחה השנתית הממוצעת של התוצר בשנים 2020—2022 הייתה 4.3%, מעט מעל קצב צמיחתו טרם המשבר. מאיור ב׳-3 ניתן לראות שהתוצר כבר מעל מגמתו טרם המשבר החל מהרבעון האחרון של 2021. הרכיבים העיקריים שהיו גבוהים ממגמת טרם המשבר ב-2020–2022, וכך תרמו לרמת התוצר הגבוהה, היו יצוא השירותים (ללא תיירות) והסחורות. לעומת זאת רמות הצריכה הפרטית ללא בני קיימא, יצוא שירותי התיירות והצריכה הציבורית היו נמוכות ממגמותיהן טרם המשבר, וכך משכו מטה את רמת התוצר. ניתן גם לראות שהתרומות החיוביות והשליליות של הרכיבים השונים מצטמצמות במשך הזמן, כפי שצפוי עם ההתאוששות ממשבר הקורונה והחזרה לרמות השגרתיות.

2022 הייתה שנה של צמיחה גבוהה. תרמו לה בעיקר הצריכה הפרטית, ההשקעה והיצוא, שצמחו בקצב מהיר.

לוח ב׳-2

התפתחות המקורות והשימושים, 1995 עד 2022

(שיעורי השינוי השנתיים באחוזים)

	1995 עד 2017	2018	2019	2020	2021	2022	ש״ש שנתי ממוצע בין 2019 ל-2022	מגמה שנתית בין 2014 ל-2019
התוצר המקומי הגולמי	3.9	4.1	4.2	-1.9	8.6	6.4	4.3	3.9
היבוא ללא אניות ומטוסים ויהלומים וללא היבוא הביטחוני	4.7	5.9	2.7	-7.2	18.2	12.0	7.1	5.0
השימושים המקומיים	3.6	4.3	4.1	-3.1	9.8	7.4	4.6	4.5
מזה: הצריכה הפרטית	4.1	3.6	4.0	-7.9	11.1	7.7	3.3	4.2
ההשקעה בנכסים קבועים (למעט אניות ומטוסים)	2.9	6.6	3.6	-2.6	12.2	9.6	6.2	4.7
ההשקעה במלאי ללא יהלומים והזנק (אחוזי תוצר)	0.4	0.2	0.1	0.1	0.0	0.3	-	-
התוצר של חברות ההזנק	13.0	10.6	29.6	12.3	33.4	23.0	22.6	17.6
הצריכה הציבורית למעט היבוא הביטחוני	2.6	4.0	3.0	2.6	3.7	1.0	2.4	3.7
היצוא ללא יהלומים והזנק	6.2	5.5	5.1	0.2	11.8	8.9	6.9	3.7

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

איור ב׳-3

שיעור סטיית רמת התמ״ג ממגמת טרום המשבר (ב-%) והתרומה החשבונאית של רכיבי השימושים והיבוא[1,2], 2019 - 2022

(רבעוני, מנוכה עונתיות, 0 = רמה לפי מגמת טרום המשבר)

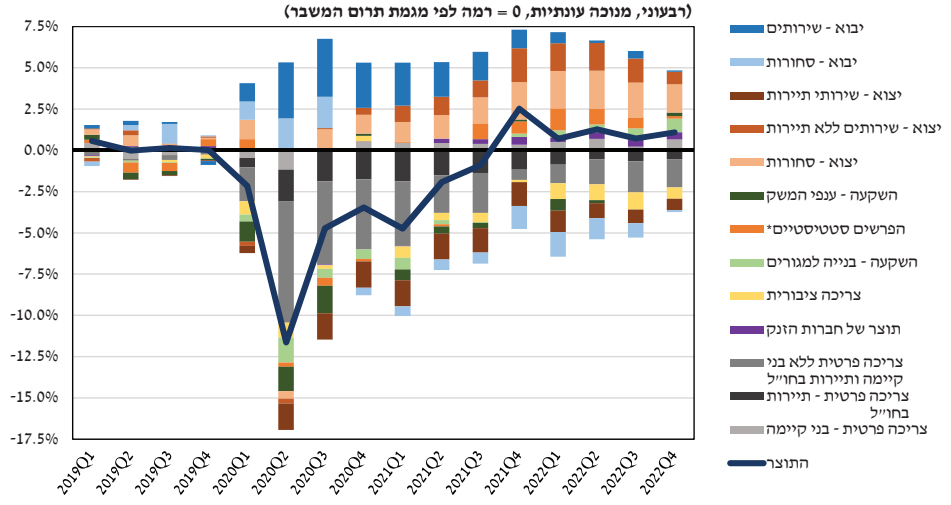

[1] כאשר היבוא נמוך מהמגמה, התרומה לתוצר היא חיובית.
[2] רכיבי השימושים והיבוא לא כוללים יהלומים, יבוא ביטחוני, אוניות ומטוסים ומכירת חברות הזנק.
* התאמות לרכיבים לא כלולים ולחיבור של נתונים מנוכי עונתיות בעלי עונתיות שונה.
המקור: הלמ״ס ועיבודי בנק ישראל.

א. השימושים

(1) הצריכה הפרטית

הצריכה הפרטית גדלה בשנת 2022 ב-7.7%. למרות גידולה המהיר בשנה זו הרי לאורך תקופת הקורונה בכללה (2020–2022) היה שיעור גידולה השנתי הממוצע (3.3%) נמוך מאשר לפניה (4.2%), ולכן רמת הצריכה בשנת 2022 מאופיינת כנמוכה ממגמת טרם המשבר (איור ב'-4). צריכה זו מורכבת מצריכה שוטפת (כולל שירותים) (כ-80%), צריכת בני קיימא (כ-10%) וצריכת בני קיימא למחצה (כ-7%).[4] צריכת בני הקיימא (ללא כלי רכב) [5] ובני הקיימא למחצה [6] עלתה ב-2022 בקצב איטי, וזאת משני סיבות עיקריות: ראשית, רכיבים אלה רגישים יחסית לריבית [7], וזו עלתה במהלך שנת 2022; שנית, הצריכה של בני קיימא ובני קיימא למחצה הוגבלה בתקופת הקורונה רק מעט, אם בכלל, ולכן ירדה רק מעט ב-2020 וגדלה בקצב חד ב-2021. עלייה חדה זו גרמה, ככל הנראה, להתמתנות מרבית רכיביה של צריכה זו ב-2022, שכן מרבית המוצרים בני הקיימא שנרכשים בשנה אחת נמצאים בשימוש גם בשנה שאחריה, ולכן סביר שגידול מהיר של

הצריכה הפרטית גדלה ב-2022 בקצב מהיר, אך זאת מבסיס נמוך יחסית, בגלל פגיעת הקורונה.

איור ב'-4
הצריכה הפרטית הריאלית לפי רכיבים עיקריים*, מגמתה ושיעור הצריכה הפרטית מתוך התוצר, 2015 - 2022 (מיליארד ש"ח במחירים קבועים של 2015, אחוזי תוצר ריאלי)

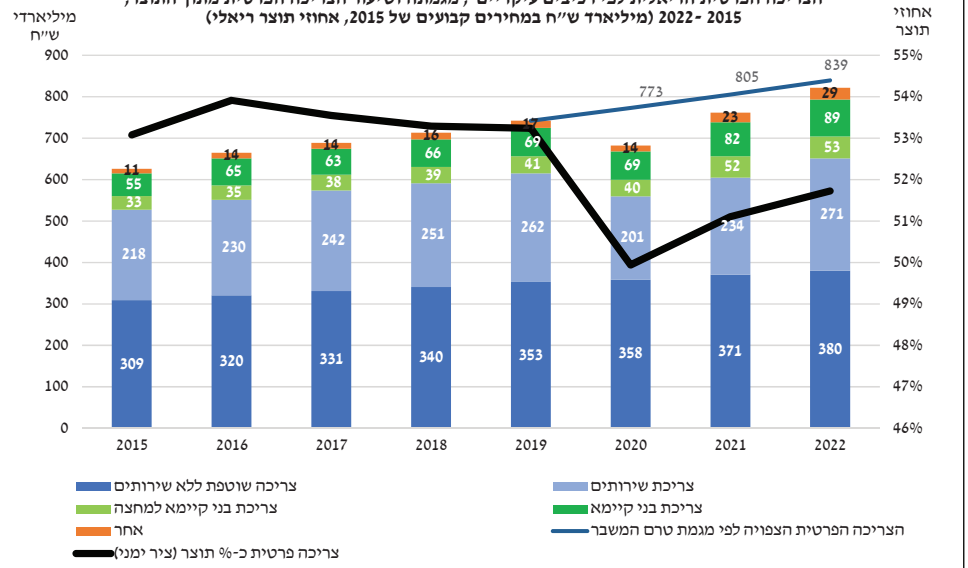

*בני קיימא כולל ריהוט, תכשיטים ושעונים, ציוד חשמלי ואחר וכלי רכב; בני קיימא למחצה כולל הלבשה והנעלה; צריכה שוטפת ללא שירותים כולל דיור, דלק, חשמל ומים, מזון, משקעות וטבק; צריכת שירותים כולל תחבורה, מסעדות ובתי מלון, חינוך, בריאות, אומנות, בידור ופנאי, תקשורת, שירותי רווחה וסעד; אחר כולל צריכת ישראלים בחו"ל פחות צריכת זרים בישראל בתוספת הוצאה לצריכה של מלכ"רים פרטיים.
מקור: למ"ס.

[4] ישנם שני רכיבים נוספים קטנים – ההוצאה לצריכה פרטית של מלכ"רים וצריכת התיירות נטו (הצריכה של ישראלים בחו"ל פחות הצריכה של זרים בארץ). אלה הסתכמו ב-2022 ב-3% מהצריכה הפרטית.

[5] בסוף 2022 נרשם גידול חד ברכישות של כלי רכב – ככל הנראה תוצאה של הקדמת רכישות כלי רכב מתחילת 2023 לקראת העלאת המסים עליהם בתחילת 2023. צריכת בני הקיימא ללא כלי רכב ירדה ב-2022.

[6] בני קיימא למחצה הם מוצרים שניתן להשתמש בהם באופן חוזר ונשנה, או ברציפות במשך תקופה ארוכה משנה (הלבשה והנעלה, טקסטיל לבית, ספרים, מוצרי בידור ופנאי וכדומה). אורך חייהם לעיתים קרובות קצר יותר ומחירם נמוך יותר במידה ניכרת משל בני קיימא (כגון כלי רכב, תכשיטים, וריהוט).
https://www.cbs.gov.il/he/subjects/Pages/הוצאה-לצריכה-פרטית-הגדרות-והסברים.aspx

[7] ראו למשל:
C. Erceg and A. Levin (2006). "Optimal monetary policy with durable consumption goods". Journal of Monetary Economics 53 (7): 1341–1359.
T. Monacelli (2010). "New Keynesian models, durable goods, and collateral constraints", Journal of Monetary Economics 56 (2): 242–254.

רכישתם בשנה אחת יביא לגידול איטי בשנה הבאה. לעומת זאת הצריכה השוטפת עלתה ב-2022 בקצב מהיר, עם הצמיחה המהירה של צריכת השירותים. (לוח ב׳-3).

צריכת השירותים (כגון חינוך, תיירות, מסעדות) נפגעה במידה רבה ממשבר הקורונה, והשנה היא גדלה בקצב מהיר.

צריכת השירותים היא הרכיב העיקרי הן בצמיחה הגבוהה של הצריכה הפרטית השנה והן בצמיחתה השלילית ב-2020. צריכת השירותים – בהם חינוך, בריאות, תיירות ותקשורת – היוותה כ35% מכלל הצריכה הפרטית השנתית בשלושת העשורים האחרונים. ב-2020, בעקבות משבר הקורונה והמגבלות הרבות על הפעילות בענפי שירותי הקירבה, היא התכווצה ב-25%, ומאמצע 2021, כשהמגבלות בוטלו, היא החלה להתאושש (איור ב׳-4). בחינת התוואים הרבעוניים של צריכת השירותים מראה את הקשר ההדוק שבין צריכת השירותים השונים להשפעות הקורונה (איור ב׳-5). צריכת שירותיהם של ענפי הקירבה (תחבורה, מסעדות ובתי מלון, אמנות ופנאי) ירדה בשיעור חד ב-2020, עם תחילת הקורונה, ועלתה חלקית ב-2021. בתחילת 2022 שבה צריכתם וירדה, ככל הנראה בגלל גל האומיקרון של הקורונה, ועברה את הרמה של טרם המשבר רק ברביע השלישי של 2022. בניגוד לשירותי הקירבה, צריכת שירותי התקשורת, שהצורך בהם גבר, וצריכתם לא הוגבלה בעת הקורונה, צמחה בשנים האחרונות בקצב דומה לזה ששרר טרם המשבר ואף גבוה יותר.

צריכת השירותים ב-2022 הייתה עדיין נמוכה ממגמתה טרם הקורונה.

ברור אפוא שהקורונה והמגבלות בעקבותיה הן שהגבילו את ההיצע של שירותי הקירבה, אך למרות התרחבות צריכתם עם התרת המגבלות רמתה בסוף 2022 נותרה עדיין הרבה מתחת למגמה טרם המשבר. בשנת 2022 עצמה הייתה רמתה של צריכה זו נמוכה ב-10% ממגמתה, פער של 29 מיליארד ש״ח[8]. הפער המתמשך בין רמת הצריכה הפרטית למגמתה תרם לגידול משמעותי של החיסכון הפרטי העודף, גידול שנידון בתיבה ב׳-1 בהמשך פרק זה.

את הסיבות האפשריות להמשך צריכתם של השירותים ב-2022 ברמה נמוכה ממגמתה טרם המשבר ניתן לחלק לסיבות זמניות וסיבות מבניות. הסיבות הזמניות מצד הביקוש כוללות שינוי בהעדפות הצרכנים, שנבע ישירות ממשבר הקורונה (כגון חששות מצריכת שירותים הכרוכה בקירבה); עליית האינפלציה, שעלולה להרתיע מצריכה בכלל, ובפרט מצריכה שהסתדרו בלעדיה לאורך תקופה ממושכת; ועליית הריבית, שמתמרצת חיסכון. מצד ההיצע הסיבות הזמניות הן שינוי מקצוע או ענף עקב המגבלות על הפעלת ענפי שירותי הקירבה, במיוחד משום שחלק

איור ב׳-5
התפתחות הצריכה הפרטית של השירותים 2019 - 2022 [1]
(מחירים קבועים, לא מנוכה עונתיות [2], 100% = תוואי לפי מגמת 2018 - 2019)

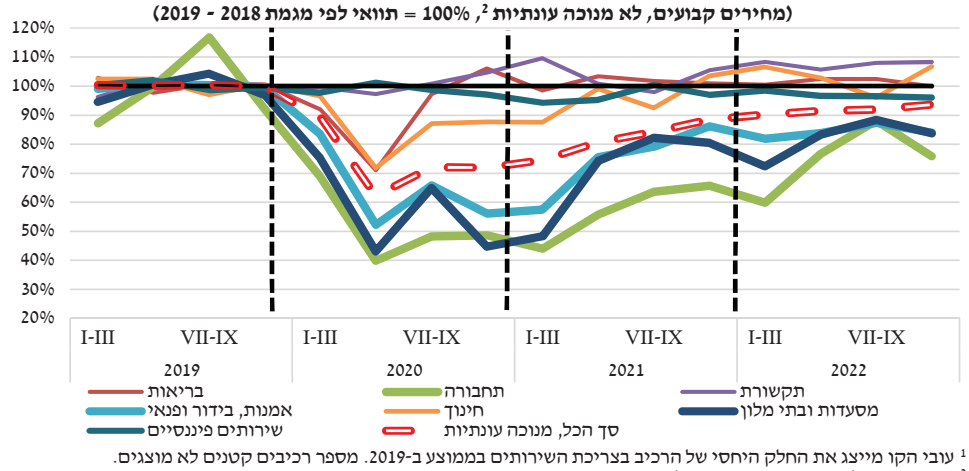

[1] עובי הקו מייצג את החלק היחסי של הרכיב בצריכת השירותים בממוצע ב-2019. מספר רכיבים קטנים לא מוצגים.
[2] נתון הסך הכל הוא מנוכה עונתיות. כל שאר הנתונים באיור אינם מנוכי עוניתיות.
מקור: למ״ס ועיבודי בנק ישראל.

[8] במחירים קבועים של 2015.

מהמגבלות הופעלו לתקופה של כשנתיים ; ומעבר חלקי לתעסוקה אחרת, הכרוך בצמצום השירות. הסיבות המבניות כוללות שינוי העדפות כתוצאה ממציאת מוקדי עניין אחרים בעקבות המשבר והמגבלות שהוטלו ; ושינויים במסגרות החיים והעבודה, שמשנים את הצרכים של הציבור (כגון מעבר של פרטים רבים לעבודה מהבית לפחות חלק מהזמן) ;

לרמה הנמוכה של צריכת השירותים ב-2022, יש מגוון סיבות אפשריות – חלקן זמניות וחלקן מבניות.

אם רמת צריכתם של השירותים מושפעת בעיקר מהסיבות הזמניות, היא צפויה לחזור למגמתה טרם הקורונה. לעומת זאת, אם היו שינויים ארוכי טווח בהעדפות הפרטים ו/או במסגרות חייהם, סביר שמגמת צריכתם של השירותים השתנתה, ולכן קצב גידולה בשנים הבאות צפוי להיות נמוך מאשר טרם המשבר. קשה לדעת, לעת עתה, אלו מהסיבות הללו השפיעו בפועל, אך ברור שיכול לעבור פרק זמן משמעותי עד להגדלת ההיצע ברמה נרחבת, במיוחד אם צריך למשוך לענף בעלי מקצוע שעזבו אותו. מכל מקום, העובדה שרמת הצריכה ב-2022 הייתה נמוכה ממגמתה טרם המשבר אין בה כדי להכריע בין הסיבות האמורות, שכן חלק מהמגבלות היו עדיין בתוקף לאורך חלק ניכר של השנה.

לוח ב׳-3

הביקוש המקומי : תנאי הרקע ומדדים עיקריים להתפתחותו, 1995 עד 2022

(שיעורי השינוי השנתיים באחוזים)

	1995 עד 2017	2018	2019	2020	2021	2022	ש״ש שנתי ממוצע בין 2019 ל-2022	מגמה שנתית בין 2014 ל-2019
הצריכה הפרטית	4.1	3.6	4.0	-7.9	11.1	7.7	3.3	4.2
מזה: הצריכה למעט בני קיימא	3.9	3.4	4.0	-8.6	10.4	7.6	2.7	4.2
מזה: צריכת בני קיימא למחצה	5.0	4.0	4.4	-3.7	30.1	2.4	8.6	5.0
צריכת שירותים	4.0	3.4	4.3	-23.1	16.3	15.9	1.2	4.7
צריכת בני-קיימא	6.0	5.3	4.3	-0.6	19.4	9.0	8.9	4.8
ההכנסה הפרטית הגולמית הפנויה מכל המקורות	3.7	6.8	5.4	5.5	3.0	3.3	3.2	5.0
האשראי למשקי הבית	6.9 [1]	5.1	5.2	4.4	8.4	14.8	9.1	5.8
מזה : האשראי למשקי הבית שלא לדיור	3.5 [1]	3.0	2.3	-1.9	3.4	11.9	4.3	4.6
הריבית הריאלית לשנה (אג״ח ממשלתיות, רמה)	2.6	-0.8	-0.8	0.1	-1.9	-1.4	-	-
ערך תיק הנכסים של הציבור	10.5	4.6	6.3	5.1	15.0	3.9	7.9	4.8
החיסכון הפרטי	3.3	13.3	8.3	31.4	-7.9	-3.4	5.3	6.5
המדד לאמון הצרכנים	3.8 [2]	2.9	-0.4	-14.0	12.1	-4.7	-2.8	2.3
ההשקעה בנכסים קבועים (למעט אניות ומטוסים)	2.9	6.6	3.6	-2.6	12.2	9.6	6.2	4.7
האשראי למגזר העסקי	4.1 [1]	5.5	3.6	2.2	7.9	13.9	7.9	3.7
הריבית הריאלית ל-10 שנים (אג״ח ממשלתיות, רמה)	3.4	0.5	0.0	-0.5	-0.8	0.1	-	-
מדד מנהלי הרכש (רמה)	50.9 [2]	53.3	51.3	48.5	52.6	51.1	-	-
הצריכה הציבורית למעט היבוא הביטחוני	2.6	4.0	3.0	2.6	3.7	1.0	2.4	3.7
סך המסים (רמה) [3]	32.0	30.5	29.8	29.4	32.1	32.8	-	-
הגירעון הכולל בתקציב הממשלה הרחבה (רמה) [3]	4.7	4.4	4.6	11.5	5.5	1.6	-	-

[1] הנתון מתייחס לשנים 2005-2017.

[2] הנתון מתייחס לשנים 2002-2017.

[3] באחוזי תוצר.

המקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקר מנהלי הרכש של ארגון מנהלי הרכש ובנק הפועלים, ועיבודי בנק ישראל.

(2) הצריכה הציבורית

הצריכה הציבורית גדלה ב-2022 בקצב איטי, ולא הפעילה לחץ פיסקלי להגדלת הצמיחה.

הצריכה הציבורית (למעט יבוא ביטחוני) גדלה בשנת 2022 ב-1.0%, ובממוצע בשנים 2020–2022 – ב-2.4%, מתחת לקצב צמיחתה טרם המשבר. הקניות האזרחיות והוצאות השכר האזרחיות והביטחוניות גדלו ב-2022 בשיעורים נמוכים, והקניות הביטחוניות המקומיות אף ירדו. ההכנסות ממסים גדלו עוד בשנה הקודמת בקצב מהיר, שהביא את גירעון הממשלה הרחבה לשיעור נמוך במיוחד של 1.6 אחוזי תוצר, וזאת ללא שינויים בשיעורי המס. משמע שהצריכה הציבורית ומערכת המס לא הפעילו דחף פיסקלי להגדלת הצמיחה, והמייצבים האוטומטיים – גידול ההכנסות ממסים והירידה בתשלומי ההעברה עם שוך הקורונה – פעלו באופן אנטי-מחזורי להקטנת הגירעון ולמיתון הביקושים במשק. הגדלת החיסכון הציבורי (לוח ב׳-6) תמכה בהמשך גידול ההשקעות במשק ובשימור העודף בחשבון השוטף, למרות הירידה של שיעור החיסכון הפרטי מההכנסה הלאומית.[9]

(3) ההשקעה

ההשקעה בנכסים קבועים – בעיקר בבנייה ובפרט בבנייה למגורים – גדלה השנה בקצב מהיר.

ההשקעה בנכסים קבועים (למעט אוניות ומטוסים) גדלה בשנת 2022 ב-9.6%. זה אחד משני הרכיבים העיקריים של השימושים שגדלו ועברו את מגמתם טרם המשבר, וכך תמכו בצמיחת התוצר השנה אל מעבר למגמה. רכיב ההשקעה המרכזי שגדל היה הבנייה. השקעה זו מהווה מעט מעל למחצית ההשקעה של המשק הישראלי מזה שנים רבות, וב-2022 70% מגידול ההשקעה היו בענף הבנייה. שני חלקיה – ההשקעה בבנייה למגורים וההשקעה בבנייה שלא למגורים גדלו בקצב מהיר, אך בהשקעה בבנייה למגורים הייתה האצה בשנים 2021–2022, והיא גדלה בשנתיים אלו ב-15% לשנה (איור ב׳-6).

איור ב׳-6
הגידול בהשקעה בנכסים הקבועים (ללא או״מ): סך הגידול ותרומת הרכיבים

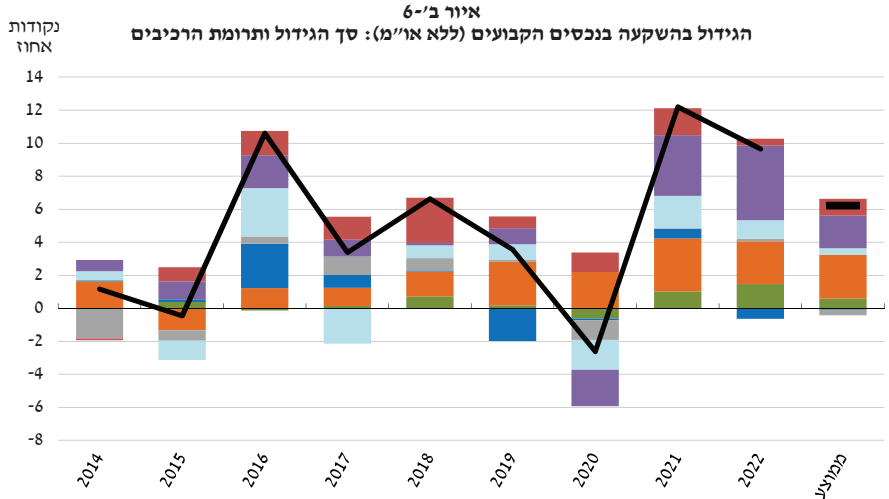

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

[9] לפירוט ראו פרק ו׳ בדוח זה.

(4) היצוא

היצוא של ישראל המשיך לצמוח בקצב מהיר, מהיר הרבה יותר מזה של הסחר העולמי והיבוא של ה-OECD (איור ב׳-7). היצוא (ללא יהלומים והזנק) גדל בשנים 2020–2022 ב-6.9% בממוצע, קצב גבוה ממגמתו (3.7%). הרכיב העיקרי שתרם לצמיחה הגבוהה ולפער זה הוא יצוא השירותים, ובמיוחד שירותי ההיי-טק, שגדלו במהירות. מתחילת 2021 צמח גם יצוא הסחורות (ללא יהלומים) של ישראל בשיעורים נאים, ושלא כמו בעבר גדל בקצב מהיר מן הממוצע ב-OECD. ואולם יצוא השירותים ירד ברביע האחרון של 2022 ויצוא הסחורות ירד בשני רביעיה האחרונים (איור ב׳-8).

היצוא המשיך לצמוח ב-2022 בקצב מהיר. תרמו לכך גם יצוא שירותי ההיי-טק וגם יצוא הסחורות.

איור ב׳-7
הסחר העולמי, היבוא למדינות ה-OECD והיצוא מישראל
2022 - 2012

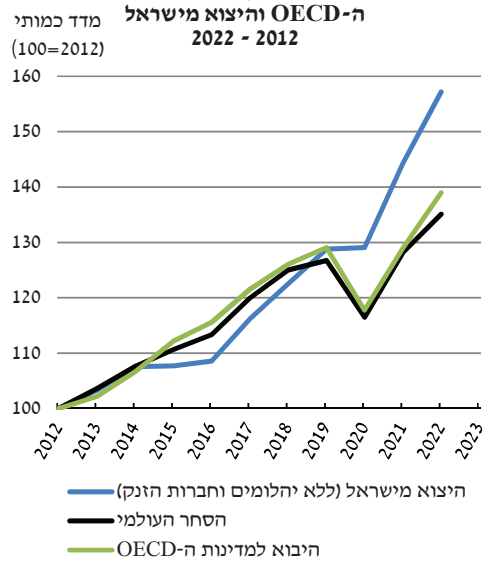

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, OECD ועיבודי בנק ישראל.

איור ב׳-8
יצוא הסחורות והשירותים מישראל, ארה״ב ומדינות ה-OECD, 2012 עד 2022 (2022Q3 עד OECD)

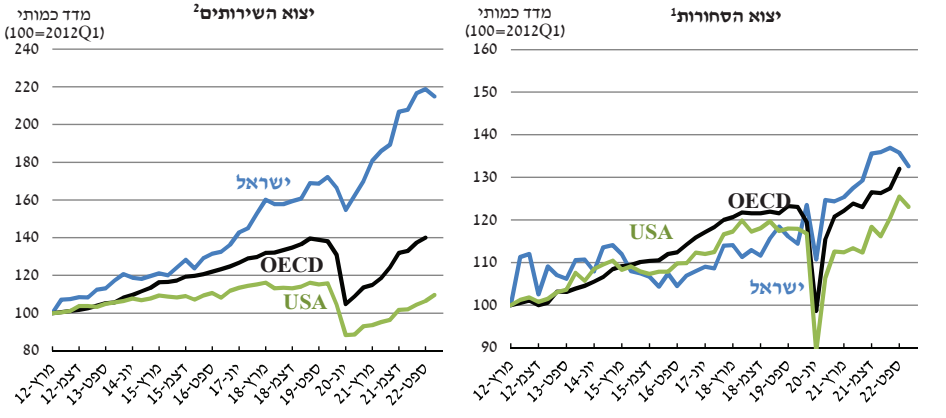

[1] בישראל – ללא יהלומים.
[2] בישראל – ללא מכירת חברות הזנק.
המקור: OECD, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

יצוא הסחורות (ללא יהלומים) של ישראל גדל בשנת 2022 ב-4.8%, קצב נמוך במקצת מאשר ב-2021. זאת לאחר שנים של צמיחה איטית. מאחורי העליות ב-2021–2022 עמדו מספר גורמים. אחד מהם היה העלייה ביצוא הכימיקלים, שהחלה עוד ב-2019, בעקבות עליית ביקוש עולמית לדשנים (איור ב׳-9). באמצע 2022, בעקבות פלישת רוסיה לאוקראינה והסנקציות שהוטלו עליה, קטנה אספקת הכימיקלים מרוסיה, מה שהעלה את מחירי הכימיקלים ותרם לעלייה חוזרת ביצוא הכימיקלים של ישראל בהמשך 2022. השינוי השני הוא העלייה החדה ביצוא מוצרי הטכנולוגיה

גידול היצוא של מוצרי היי-טק וכימיקלים הוביל את גידולו של יצוא הסחורות ב-2021–2022.

העילית של ישראל, שהחלה ב-2021. חלק ניכר מעלייה זו נבע מגידול של 3 מיליארד דולרים ביצוא הביטחוני של ישראל ב-2021.[10] כתוצאה משינויים אלו יצוא הסחורות הריאלי של ישראל, שנותר מ-2015 עד 2021 כמעט ללא שינוי, עלה ב-2021–2022 עלייה משמעותית. עם זאת, במחצית השנייה של 2022 הוא ירד, בדומה לירידה ליצוא הסחורות העולמי.

איור ב׳-9
היצוא הכמותי של ענפי התעשייה (ללא יהלומים) 2015 - 2022
(מחירים קבועים, מדד, 2015=100, ממוצע נע ארבעה רביעים)*

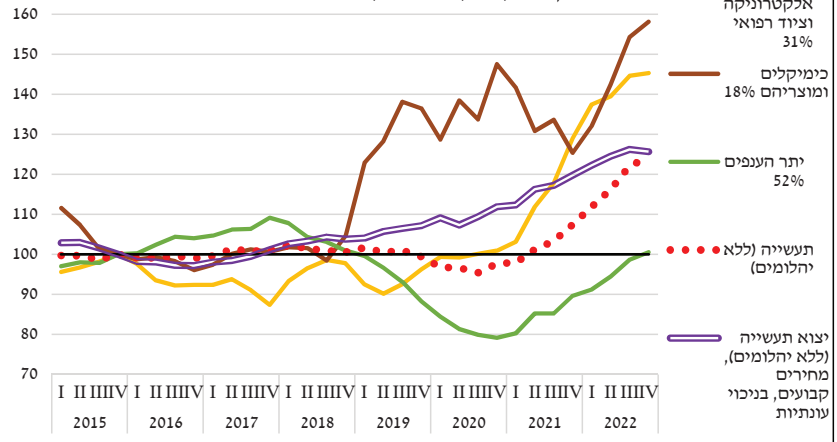

* הנתונים במחירים קבועים דולריים לפי מדד פישר. נתוני הרכיבים הם עד רביע 3 של 2023. נתון התעשייה ריאלי מנוכה עונתיות הוא שקלי מהחשבונאות הלאומית לשם השוואה. המקרא כולל את שם הסעיף את ושיעורו ביצוא התעשייה (ללא יהלומים) ב-2015.
מקור: למ״ס ועיבודי בנק ישראל.

יצוא השירותים, במיוחד שירותי ההיי-טק, הוא אחד ממקורות הצמיחה העיקריים של המשק בשנים האחרונות. מחסור בכוח האדם המיומן הוא מגבלה משמעותית להרחבת יצוא זה.

יצוא השירותים (ללא תיירות) הוא אחד ממקורות הצמיחה העיקריים של המשק בשנים האחרונות. הוא צמח בקצב גבוה עוד לפני משבר הקורונה (7.8% לשנה ב-2014–2019), ומאז תחילת המשבר צמיחתו לא הואטה. אמנם יצוא שירותי התיירות ירד בחדות בשל המשבר, אך צמיחת היצוא של שירותי ההיי-טק הואצה. הגידול החד של הביקוש לשירותי ההיי-טק, יחד עם העובדה שהמשבר כמעט לא הגביל את פעילות המגזר, הגדילו את פעילותו ואת היצוא שלו אל מעל מגמתו לפני המשבר. הפעילות המוגברת בו בזמן שהפעילות של ענפים אחרים הואטה הגדילה את חלקו ביצוא ובתוצר והדגישה עוד יותר את חשיבותו כ״קטר הצמיחה״ של המשק[11]. צמיחה זו נמשכה גם ב-2022, אמנם בקצב נמוך במקצת מאשר בשנתיים הקודמות ועם ירידה ברביע האחרון של השנה, אך בסיכום שנתי הקצב עדיין גבוה ממגמתו לפני המשבר. קשה להעריך אם הביקוש העולמי הגבוה לשירותי ההיי-טק פרמננטי, ואם המגזר המקומי יוכל להמשיך לצמוח ולספק ביקוש גובר. אם אין כרגע מגבלת ביקוש משמעותית לשירותי הענף, מה שנדרש לצמיחה בת-קיימא שלו הוא התמודדות עם המגבלות להרחבת ההיצע, שהעיקרית ביניהן היא, ככל הנראה, מגבלת כוח האדם המיומן.

נוסף על יצוא ההיי-טק, שהוא חלק הארי של יצוא השירותים, מאז תחילת משבר הקורונה גדל יצוא שירותי ההובלה והתחבורה של ישראל. הביקוש לשירותי הובלה ימיים עלה מאוד ב-2021,

[10] גידול נומינאלי מ-8.3 מיליארד דולרים ב-2020 ל-11.3 מיליארד דולרים ב-2021. כיוון שגידול זה הוא בדולרים שוטפים, לא ניתן להשוות אותו באופן ישיר לנתונים המדווחים באיור, אבל כיוון שמחיר יצוא הסעיף היה בירידה מ-2019 ל-2022, ניתן להעריך שערכו הריאלי אינו רחוק מאוד מערכו הנומינאלי. נתון זה מדווח ע״י אגף הייצוא הביטחוני (סיב״ט) במשרד הביטחון.

[11] תוצר מגזר ההיי-טק היווה 16.3% מהתמ״ג ב-2022, מתוכו 10.8% שירותים ו-5.5% מוצרים. צמיחת התוצר של המגזר היוותה 25% מצמיחת התמ״ג בשנים 2020–2022.

יצוא שירותי ההובלה והתחבורה של ישראל המשיך לגדול ב-2022 בקצב מהיר.

ומחירי ההובלה הרקיעו שחקים. (לפירוט בסוגיה זו ראו תיבה ב׳-1 בפרק ב׳ של דוח בנק ישראל לשנת 2021.) מחירי ההובלה ירדו במהלך 2022, אך נותרו בממוצע גבוהים הרבה יותר מאשר לפני המשבר, וכך גם יצוא שירותי הענף. יצוא זה גדל ב-220% לעומת רמתו ב-2019, וחלקו ביצוא של ישראל גדל מאוד (איור ב׳-10). בזכות היקף הפעילות של ענף שירותי ההובלה והתחבורה היצוא נטו שלו בשנים 2021–2022 היה חיובי, שלא כמו עד 2020. יצוא נטו זה גדל ב-2022 ב-20% והגיע בשנה זו לכ-3.2 מיליארד דולר, בדומה לסך יצוא הענף ב-2019.

ענף התיירות נותר ב-2022 הענף הפגוע ביותר ממשבר הקורונה.

מבין ענפי השירותים העסקיים שנפגעו ממשבר הקורונה, ענף התיירות בולט כענף, שהפגיעה בו הייתה העמוקה ביותר. מספר התיירים שנכנסו לישראל ירד בין 2019 ל-2021 ב-90%, ויצוא שירותי התיירות ירד בשיעור דומה. עם פתיחת המשקים, ב-2022, עלה מספר התיירים שנכנסו לישראל והגיע ל-60% ממספרם לפני משבר הקורונה, וכך גם הצריכה הריאלית של תיירים בישראל (יצוא שירותי התיירות).[12] הצריכה הריאלית של ישראלים בחו״ל ויציאות הישראלים לחו״ל, כלומר התיירות היוצאת, התאוששו במידה גדולה יותר וחזרו, בהתאמה, ל-86% ו-94% מרמתם לפני המשבר. לקראת סוף 2022 הגיעה צריכת התיירים בישראל לכ-75% מרמתה טרם המשבר, וצריכת הישראלים בחו״ל הייתה גבוהה מרמתה טרם המשבר. ניתן אפוא להגיד שענף התיירות מתחזק, אך עדיין מתאושש מפגיעת הקורונה.

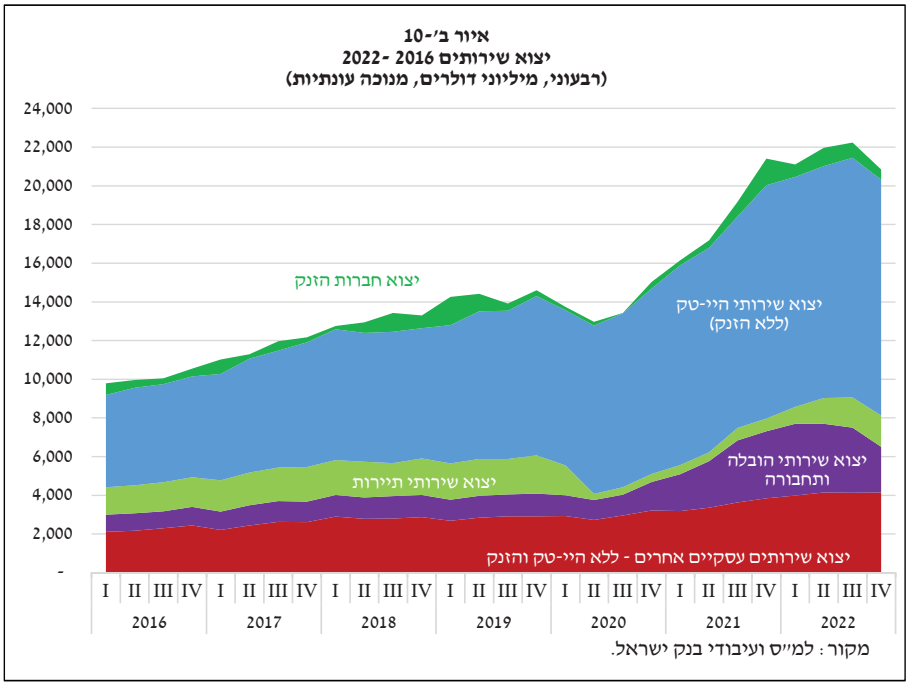

ב. היבוא

היבוא המשיך לגדול בשנים האחרונות בקצב גבוה אף מזה של היצוא

היבוא המשיך לגדול בשנים האחרונות בקצב גבוה אף מזה של היצוא. כך גם ב-2022 וגם בממוצע בשנים 2020–2022. הגורמים העיקריים לגידול זה הם: גידול ביבוא השירותים העסקיים, כולל שירותי המחשוב, שירותי השיווק ושירותי הפרסום והמכירות; גידולו של יבוא חומרי הגלם לתעשייה; והתאוששות התיירות היוצאת מישראל במהירות רבה מזו של התאוששות התיירות הנכנסת.

[12] יצוא זה היה 1.6% תוצר ב-2019 ו-0.9% תוצר ב-2022.

3. ההתפתחויות המקרו-כלכליות בשוק העבודה

שוק העבודה נשאר ב-2022 הדוק: שיעור האבטלה היה נמוך, שיעור התעסוקה היה גבוה, ושיעור ההשתתפות המשיך ועלה (איור ב׳-11 ולוח ב׳-5). מכל הבחינות הללו שוק העבודה ב-2022 היה דומה מאוד לשוק זה לפני משבר הקורונה, עדות לגמישותו ואיתנותו. במחצית הראשונה של 2022 ירד שיעור האבטלה יחד עם עלייה של שיעורי התעסוקה וההשתתפות. במחצית השנייה של השנה עלה שיעור האבטלה במקביל לירידה של שיעורי התעסוקה וההשתתפות (של גילי העבודה העיקריים), ושלושתם היו גבוהים מרמותיהם טרם המשבר (איור ב׳-11). שיעור ההשתתפות הגבוה היה המקור לחלק מהגידול הן בתעסוקה והן באבטלה. זאת אומרת שאף כי שיעור האבטלה ברביע האחרון של 2022 עלה, מצבו של שוק העבודה מבחינת התעסוקה היה טוב ממצבו לפני המשבר.

שוק העבודה נשאר ב-2022 הדוק, עם אבטלה נמוכה והשתתפות ותעסוקה גבוהות.

ישנן כמה תופעות המאפיינות את השנים האחרונות ושונות מהמצב שקדם להן, ביניהן, בראש ובראשונה, ביקוש גבוה ומתמשך לעובדים – מעל מגמתו קדם משבר הקורונה. שיעורן ומספרן של המשרות הפנויות עלו ב-2022 ביחס לשיעורן ומספרן הגבוהים ב-2021 (לוח ב׳-5). לקראת סוף השנה שיעורן אמנם ירד מעט, אך גם אז הוא נשאר גבוה מאשר בשנה הקודמת ובערב משבר הקורונה. ביקוש גבוה זה הקיף ענפים רבים במשק. שיעור המשרות הפנויות בענף ההיי-טק אמנם פחת גם הוא במהלך השנה, אך בסוף 2022 רמתו דומה לזו של טרם המשבר.

הביקוש לעובדים נותר גבוה, מעל למגמתו טרם המשבר.

התופעה השנייה המבדילה בין השנים האחרונות לתקופה שלפני הקורונה היא האינפלציה והשפעותיה על השכר. זאת יכולה, כמובן, להיות תופעה אחת משולבת, שכן האינפלציה שוחקת את השכר הריאלי ומתמרצת דרישות להעלאות שכר, בו בזמן שהביקוש הגבוה לעובדים ועליות השכר בעקבותיו מניעים עסקים להעלות מחירים (איור ב׳-12). עליות השכר גם יכולות להגדיל, אצל מי שזכו להן, את הביקושים לצריכה פרטית. עם זאת ניתן לראות בלוח ב׳-5 שלמרות

השכר הנומינלי עלה פחות מאשר האינפלציה כך שהשכר הריאלי ירד.

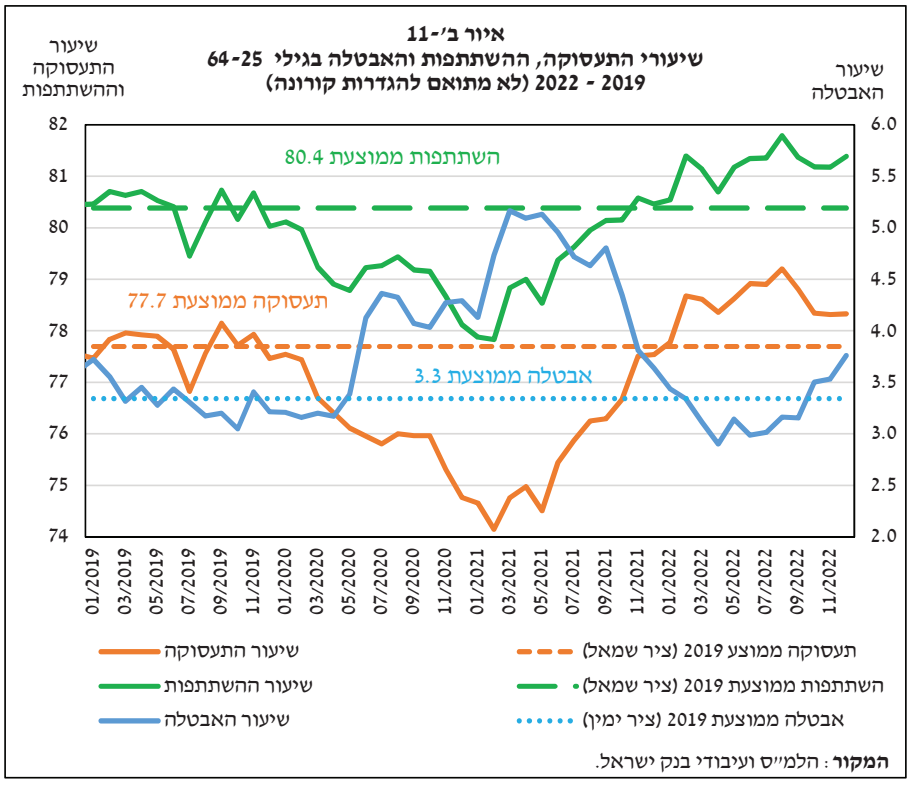

איור ב'-12
התפתחות השכר הממוצע למשרת שכיר
(נתונים מנוכי עונתיות, מגמת 2018-2019)

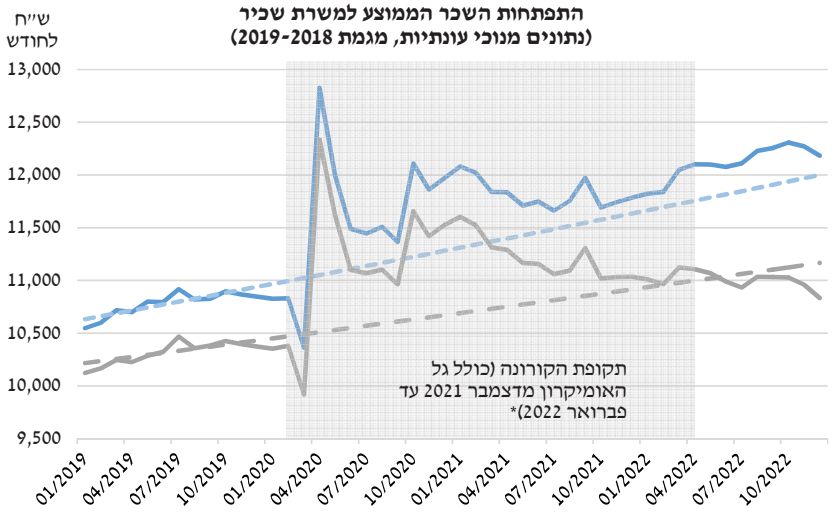

*השינויים בשכר הממוצע בתקופת הקורונה הושפעו מאוד משינויים זמניים בהרכב המועסקים במשק אשר התבטאו בעליית השכר הממוצע במשק.
מקור: למ"ס ועיבודי בנק ישראל.

האינפלציה השכר הנומינלי הממוצע למשרת שכר עלה ב-2022 רק ב-2.9%, פחות מאשר טרם המשבר. משמע שהשכר הריאלי ירד ב-2022 ב-1.5%, לעומת עלייה ממוצעת של 2.6% לשנה לפני המשבר. מכאן שהשפעתה העיקרית של האינפלציה על השכר ב-2022 הייתה דרך הורדת השכר הריאלי. ערוץ זה עלול ליצור לחצים לעליות שכר בעתיד, אך הוא אינו מייצר לחצי ביקוש באופן ישיר ומידי. באותו זמן ירד שיעור התמורה לעבודה ב-1.3%, כך שעליית התוצר[13] נותבה במידה רבה יותר לשיפור ברווחי העסקים ביחס להכנסות העובדים. בסיכומו של דבר נראה שהשכר לא הפעיל לחץ ישיר לעליית האינפלציה ב-2022 (לוח ב'-4).

תשומת העבודה גדלה ב-2022 מהר יותר מאשר התוצר, וכך ירד פריון העבודה.

הגידול המהיר של התעסוקה ב-2022 הביא לגידול מהיר אף יותר של תשומת העבודה, כלומר מספר שעות העבודה הממוצע למועסק גדל.[14] כיוון ששיעור גידול זה היה גבוה משיעור הגידול של התוצר, ירד הפריון[15] במשק ב-1.1%. משמעותה של ירידת פריון זו היא שהעובדים אשר גויסו היו בממוצע בעלי מיומנות נמוכה יחסית או ניסיון מועט יחסית[16], אבחנה העולה בקנה אחד עם העובדה שחלק גדול מגידול התעסוקה השנה היה בענפי שירותי הקירבה, שבהם השכר נמוך יחסית. למרות ירידת פריון זו, הביקוש לעובדים היה גבוה במהלך השנה ונותר גבוה גם בסופה. זוהי עדות לביקושים גבוהים במשק, שכן המעסיקים גייסו עובדים והגדילו את מספר שעות עבודתם אף על פי שתפוקתם הייתה נמוכה יחסית לממוצע. מכל מקום, הפריון בשנים 2020 — 2022 גדל בקצב ממוצע של 2.2% , מעל קצבו לפני המשבר, כך שלצד הגידול המתון בשכר ירד שיעור התמורה לעבודה במשק מ 5.45%- בשנת 9102 ל 6.25%- בשנת 2202 .

[13] התוצר מורכב מהשימושים במקורות פחות היבוא. לכן עליית התוצר היא לאחר ניכוי של עלות חומרי הגלם המיובאים ובפרט של התייקרותם ב-2022.

[14] מספר שעות העבודה במשק.

[15] במונחי תוצר במחירים קבועים לשעת עבודה (ראו הערת שוליים 3).

[16] כיוון שהתוצר הוא פונקציה של גורמי הייצור המשלימים במשק – הון ועבודה – גידול תשומת העבודה בקצב מהיר מגידול מלאי ההון יכול לשחוק את ההון לעובד, וכך יכול גם הוא לגרום לירידה של פריון העבודה. השפעת השינויים בכמות כל אחד מגורמי הייצור על צמיחת התוצר תלויה במשקל של כל אחד מגורמי הייצור בפונקציית הייצור. בפועל בשנת 2022 מלאי ההון צמח בכ-4%, בדומה לשנים קודמות.

לוח ב׳-4

היצע התוצר הכולל והעסקי, 1995 עד 2022

(שיעורי השינוי השנתיים באחוזים)

	1995 עד 2017	2018	2019	2020	2021	2022	ש״ש שנתי ממוצע בין 2019 ל-2022	מגמה שנתית בין 2014 ל-2019
התוצר המקומי הגולמי	3.9	4.1	4.2	-1.9	8.6	6.4	4.3	3.9
מזה: התוצר במגזר העסקי	4.3	4.5	4.8	-2.4	10.3	7.8	5.1	4.3
התוצר בשירותים הציבוריים	2.1	2.7	1.8	-2.6	5.1	2.7	1.7	2.6
מלאי ההון הפיזי סה״כ	4.3	3.7	4.0	3.9	3.4	3.9	3.7	3.6
מזה: מלאי ההון הפיזי במגזר העסקי	5.4	4.1	5.0	5.1	4.3	4.9	4.8	4.0
כוח העבודה	2.5	1.9	1.4	-0.8	1.8	4.5	1.8	1.8
סך שעות העבודה	2.7	1.3	0.9	-7.8	7.2	7.2	1.9	2.1
סך שעות העבודה במגזר העסקי	2.6	0.8	1.1	-9.2	7.3	8.9	2.0	2.0
הפריון (תוצר ריאלי לשעת עבודה)	1.1	2.5	3.1	6.6	1.2	-1.1	2.2	1.6
הפריון במגזר העסקי (תוצר ריאלי לשעת עבודה)	1.8	3.4	3.6	7.7	2.9	-1.5	3.0	2.0
התוצר לשעת עבודה (נומינלי)	4.2	3.7	5.6	8.0	3.1	3.8	4.9	3.2
התוצר לשעת עבודה במגזר העסקי	4.3	4.2	6.1	8.6	5.9	4.3	6.3	3.5
התמורה לשעת עבודה (נומינלית)	4.0	4.7	4.1	6.6	1.7	2.5	3.6	3.7
התמורה לשעת עבודה במגזר העסקי	4.1	5.7	4.2	7.7	3.0	2.7	4.4	4.2
שיעור התמורה לעבודה סה״כ	-0.2	1.0	-1.4	-1.3	-1.3	-1.3	-1.3	0.5
שיעור התמורה לעבודה במגזר העסקי	-0.2	1.5	-1.8	-0.9	-2.8	-1.5	-1.7	0.7
שיעור התמורה לעבודה סה״כ (רמה)	55.8	55.3	54.5	53.9	53.3	52.6	-	-
שיעור התמורה לעבודה במגזר העסקי (רמה)	58.9	59.7	58.7	58.3	56.6	55.7	-	-

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח ב׳-5

הנתונים העיקריים על שוק העבודה, 1995 עד 2022

(שיעורי השינוי השנתיים באחוזים)

	1995 עד 2017	2018	2019	2020	2021	2022	ש״ש שנתי ממוצע בין 2019 ל-2022
האוכלוסייה בגילי העבודה העיקריים (25-64)	2.2	1.4	1.4	1.7	1.2	1.8	1.6
שיעור ההשתתפות בכוח העבודה בגילי העבודה העיקריים (רמה)		80.3	80.4	79.2	79.3	81.2	-
שיעור התעסוקה בגילי העבודה העיקריים (רמה)		77.5	77.7	76.2	75.7	78.6	-
שיעור האבטלה בגילי העבודה העיקריים (רמה)		3.5	3.4	3.8	4.6	3.3	-
שיעור המשרות הפנויות (רמה)		3.7	3.5	2.4	4.5	4.8	-
המועסקים (כולל לא-ישראלים)	2.7	1.7	1.7	-1.7	1.5	6.4	2.0
מזה: המועסקים במגזר העסקי	2.6	0.8	1.5	-3.6	1.4	8.0	1.8
המועסקים בשירותים הציבוריים	2.9	3.6	1.9	1.9	1.6	3.4	2.3
סך שעות העבודה (כולל לא-ישראלים)	2.7	1.3	0.9	-7.8	7.2	7.2	1.9
מזה: סך שעות העבודה במגזר העסקי	2.6	0.8	1.1	-9.2	7.3	8.9	2.0
סך שעות העבודה בשירותים הציבוריים	3.2	2.9	0.4	-3.0	6.8	2.0	1.9
השעות למועסק (כולל לא-ישראלים, רמה)	36.7	36.6	36.4	34.1	36.0	36.3	-
מזה: השעות למועסק במגזר העסקי (רמה)	42.1	42.3	42.1	39.6	41.9	42.3	-
השעות למועסק בשירותים הציבוריים (רמה)	24.9	25.6	25.2	24.0	25.2	24.9	-
משרות השכיר	2.8	2.5	2.0	-10.0	7.5	8.8	1.7
מזה: המשרות במגזר העסקי	2.6	2.1	1.4	-13.7	8.4	10.3	1.0
המשרות בשירותים הציבוריים	3.2	3.4	3.2	-2.7	6.0	6.1	3.1
השכר הנומינלי למשרת שכיר	[1] 3.8	3.5	2.9	6.5	2.5	2.9	3.9
השכר הריאלי למשרת שכיר	1.1	2.7	2.0	7.5	0.7	-1.5	2.2

[1] בשנים 1995-1999 השכר הנומינלי הושפע מאינפלציה גבוהה, ואילו מ-2000 השכר הנומינלי עולה בקצב שנתי ממוצע של 2.5%

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

4. החשבון השוטף של מאזן התשלומים

העודף בחשבון השוטף של מאזן התשלומים הסתכם בשנת 2022 ב-19.8 מיליארד דולרים – 1.6 מיליארד פחות מאשר ב-2021 (איור ב׳-13 ולוח ב׳-6). ירידה זו נבעה מהעלייה החדה של מחירי הדלקים בגלל המלחמה בין רוסיה לאוקראינה ומחזרת הישראלים לטוס לחו״ל בקצב גבוה מזה של חזרת התיירות הנכנסת.

העודף בחשבון השוטף ירד מעט ב-2022.

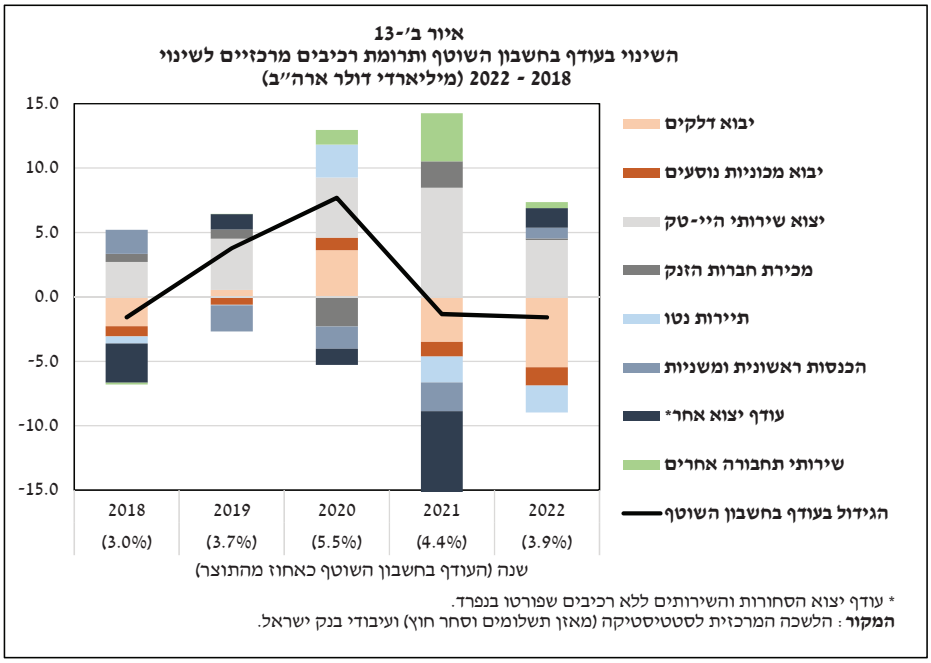

* עודף יצוא הסחורות והשירותים ללא רכיבים שפורטו בנפרד.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (מאזן תשלומים וסחר חוץ) ועיבודי בנק ישראל.

עליית מחירי הדלק בעקבות המלחמה באוקראינה היא אחד הגורמים העיקריים לירידת העודף בחשבון השוטף.

ההוצאה על יבוא חומרי אנרגיה עלתה ב-2022 ב-5.7 מיליארד דולרים. עלייה זו כמעט כולה (5.3 מיליארד דולרים) היא תוצאה של עליית מחירי הדלק במהלך השנה. מגמת העלייה של מחיר הנפט, שהחלה ב-2020, נמשכה בתחילת 2022. בעקבות הפלישה הרוסית לאוקראינה בפברואר 2022, שהובילה לסנקציות על היצוא שלה, ואז למשבר האנרגיה, נסקו מחירי הנפט. הם נותרו גבוהים עד אמצע השנה ואז התחילו לרדת. גם עם ירידה מתמשכת זו, מחיר הנפט בסוף 2022 היה גבוה ממחירו בין 2014 לסוף 2021.

מאזן התיירות הקטין את העודף בחשבון השוטף, ומאזן שירותי ההובלה הגדיל אותו.

התיירות הנכנסת לישראל חזרה השנה במידה ניכרת, אך מספר נסיעות הישראלים לחו״ל גדל בקצב מהיר יותר. הפערים בקצב הגידול בין יצוא התיירות ליבואה הקטינו את העודף בחשבון השוטף ב-1.7 מיליארד דולרים. היצוא והיבוא של שירותי תחבורה (ללא דמי נסיעה) עלו ב-21% ו-12%, בהתאמה, לעומת 2021, ולכן יצוא שירותי התחבורה נטו גדל ב-50% והגדיל את העודף בחשבון השוטף ב-1.2 מיליארד דולרים. עליית מחירי האנרגיה והסחורות האחרות שישראל מייבאת והירידה של מחירי התובלה החלישו מעט את תנאי הסחר של ישראל.

החיסכון הלאומי עלה ב-2022, וחלק החיסכון הציבורי בו גדל.

החיסכון הלאומי הגולמי עלה ב-2022 ל-30.0% מההכנסה הלאומית, אך חלוקתו השתנתה. כתוצאה מהעודף בתקציב הממשלה השנה, בזכות גידול ההכנסות ממסים, חזר החיסכון הציבורי לעלות, לאחר שנתיים של הוצאות גבוהות בגלל משבר הקורונה. גידול ההשקעה במשק מעבר לגידול החיסכון הלאומי התבטא בירידת העודף בחשבון השוטף ל-3.9% מההכנסה הלאומית,

דומה לשיעורו טרם המשבר.[17] המשך קיומו של עודף בחשבון השוטף והביקוש המקומי הגבוה תמכו בייסוף ריאלי של השקל בממוצע השנה ביחס לשנה הקודמת. אולם הכוחות לייסוף פחתו במהלך השנה, ואף התהפכו, כך שבסופה נרשם פיחות ריאלי. הכוחות שעמדו מאחורי שינוי מגמה זה, ובראשם פערי הריביות והאינפלציה מול מדינות אחרות, מתוארים בפרק ג׳ של דוח זה.

לוח ב׳-6

החיסכון, ההשקעה והחשבון השוטף, 1995 עד 2022

(באחוזים מהכנסות המשק מכל המקורות)

	1995 עד 2017	2018	2019	2020	2021	2022	השינוי בין 2019 ל-2022 (בנקודות אחוז)
החיסכון הלאומי הגולמי	24.7	26.2	26.7	29.0	29.0	30.0	3.4
מזה: הציבורי	1.1	0.7	0.2	-6.0	-0.7	3.2	3.0
הפרטי	23.6	25.5	26.4	35.0	29.7	26.8	0.4
ההשקעה הגולמית	23.6	23.3	23.0	23.6	24.7	26.2	3.2
מזה: בענפי המשק	16.6	16.3	15.9	15.8	16.4	16.5	0.7
מזה: השקעות הממשלה הרחבה[3]	7.0	6.0	5.8	7.0	5.9	5.7	-0.1
בדיור	6.2	6.5	6.5	6.1	6.5	7.2	0.7
במלאי	0.8	0.5	0.7	1.7	1.8	2.4	1.8
החשבון השוטף נטו	1.1	2.9	3.7	5.4	4.3	3.9	0.2
מזה: מאזן הסחורות והשירותים	-0.7	0.9	2.2	4.4	3.9	3.3	1.1
חשבון ההכנסות נטו	-2.2	-0.1	-0.6	-0.9	-1.5	-1.4	-0.9
ההעברות השוטפות נטו	3.3	1.9	1.8	1.7	1.7	1.6	-0.1
תנאי הסחר[1]	0.1	-3.6	3.9	2.9	1.0	-0.6	
שער החליפין הריאלי האפקטיבי[1, 2]	-0.3 [2]	2.1	-2.5	-3.1	-3.9	-0.9	

[1] שיעורי השינוי השנתי באחוזים.

[2] עלייה פירושה פיחות.

[2] הנתון מתייחס לשנים 1999--2016.

[3] כולל מענקי השקעה.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

[17] יותר ממחצית הגידול של ההשקעות בשנים 2020–2022 הוא השקעות במלאי. כ-95% מגידול המלאי הוא מלאי של חברות הזנק. מלאי זה הוא תפוקת חברות ההזנק שעדיין לא ייצאו לחו״ל. מכירת חברות הזנק (אקזיטים) נרשמת כיצוא וכירידה (השקעה שלילית) במלאי של חברות ההזנק במשק. כאשר מכירת חברות ההזנק יורדת יותר משגדלה תפוקתן (זו גדלה במיוחד בשלב הפיתוח של החברות), סך ההשקעה במלאי של חברות ההזנק במשק גדל.

תיבה ב׳-1 – חיסכון עודף בישראל ממשבר הקורונה ואפשרויות השימוש בו

החיסכון הפרטי בשנה מסוימת הוא ההפרש בין ההכנסה הפרטית הפנויה לבין הצריכה הפרטית במהלכה.[1] ב-2020, בעקבות משבר הקורונה, שיעור החיסכון הפרטי (מתוך ההכנסה הפרטית הפנויה) נסק. זוהי תוצאת שילוב של שני גורמים: (1) ירידה כפויה בצריכה הפרטית, בעיקר בתחום השירותים; (2) גידול של ההכנסה הפרטית הפנויה – חרף פגיעתו של משבר הקורונה בהכנסות המשק – בזכות תשלומי ההעברה, שניתנו כחלק מתוכניות הממשלה להתמודדות עם המשבר. בעקבות התפתחויות אלה נצבר ב-2020–2022 חיסכון פרטי עודף משמעותי. בתיבה זו נבחן את התפתחות החיסכון העודף במהלך התקופה ונדון בתרחישים שונים לגבי הקצב והיקף של השימוש בו לצריכה בעתיד.

המושג ״חיסכון עודף״ אינו מוגדר היטב בספרות; הוא דורש הגדרה של ״חיסכון נורמלי״, שחריגה ממנו בפועל תיחשב לעודף. בתיבה זו, ״החיסכון העודף״ בכל שנה יוגדר כחיסכון בפועל פחות זה שהיה מתקבל אילו שיעור החיסכון היה זהה לשיעורו הממוצע בשנים 2018–2019 (״החיסכון הנורמלי״).[2] הגדרה זו שקולה לפער ההכנסה הפנויה מעל להכנסה הפנויה ה״נורמלית״ (״ההכנסה העודפת״) בתוספת פער הצריכה הפרטית מתחת לזו ״הנורמלית״ (״צריכת החסר״).[3] ״החיסכון העודף המצטבר״ הוא מלאי החיסכון העודף מהתקופות הקודמות. טבעי שבכל תקופה החיסכון עשוי לסטות משיעורו ה״נורמלי״, ולכן השאלה החשובה היא מה גודל הסטייה, ואם הכיוון שלה מתמיד.

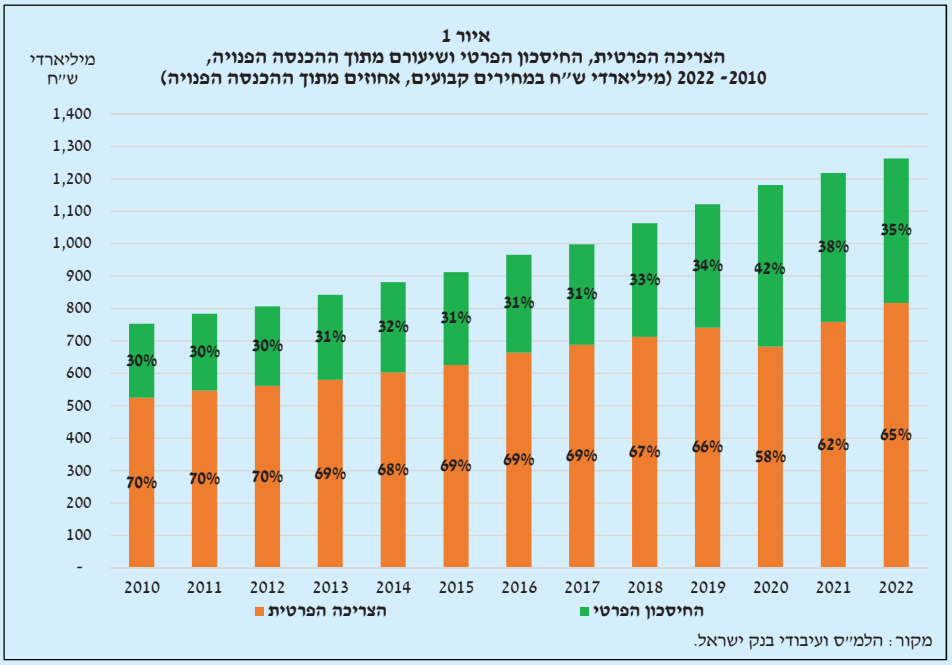

איור 1
הצריכה הפרטית, החיסכון הפרטי ושיעורם מתוך ההכנסה הפנויה,
2010 - 2022 (מיליארדי ש״ח במחירים קבועים, אחוזים מתוך ההכנסה הפנויה)

מקור: הלמ״ס ועיבודי בנק ישראל.

[1] ההכנסה הפרטית הפנויה היא ההכנסה הפרטית מעבודה והון בניכוי המסים הישירים ובתוספת תשלומי ההעברה שהתקבלו. היא סך ההכנסה שהפרטים יכולים להוציא על צריכה וחיסכון.

[2] כל הגדלים ששימשו לחישובים הם במחירים קבועים של 2015. השיעור הממוצע הוא מתוך הכנסות המשק מכלל המקורות– התל״ג בתוספת מס ההכנסה מחו״ל וההעברות השוטפות מחו״ל נטו.

[3] ההכנסה הפרטית הפנויה הנורמלית והצריכה הפרטית הנורמלית מחושבות כמו החיסכון הנורמלי ולאותה תקופה. השיעורים הממוצעים של ההכנסה הפרטית הפנויה, הצריכה הפרטית והחיסכון מתוך הכנסות המשק מכל המקורות ב-2018–2019 הם 77.7%, 51.7% ו-26%, בהתאמה.

איור 1 מציג את החיסכון בפועל, את הצריכה הפרטית ואת שיעורם מההכנסה הפרטית הפנויה, שהיא המקור לצריכה ולחיסכון. שיעור החיסכון נע בין 30% ל-34% מההכנסה הפרטית הפנויה בשנים 2010–2019, נסק ב-2020, עם התפתחות משבר הקורונה, החל לרדת ב-2021, והמשיך לרדת ב-2022, אך נותר גבוה משיעורו טרם המשבר. ניתן לפרק את זרם החיסכון העודף בכל תקופה לירידה החדה והמתמשכת של הצריכה הפרטית (צריכת החסר, בכחול באיור 2), בעיקר של צריכת השירותים, והעלייה בהכנסה הפנויה, שנתמכה בתשלומי ההעברה שהממשלה נתנה לשם ההתמודדות עם הקורונה (ההכנסה העודפת, בכתום). רואים באיור 2 שהייתה הכנסה פנויה עודפת, בעיקר ב-2020 בזמן שמרבית תוכניות הסיוע הממשלתיות פעלו, ואילו הצריכה הפרטית הייתה ונותרה נמוכה. 70% מהחיסכון העודף המצטבר נובעים מצריכת חסר, ו-30% – מהכנסה עודפת.

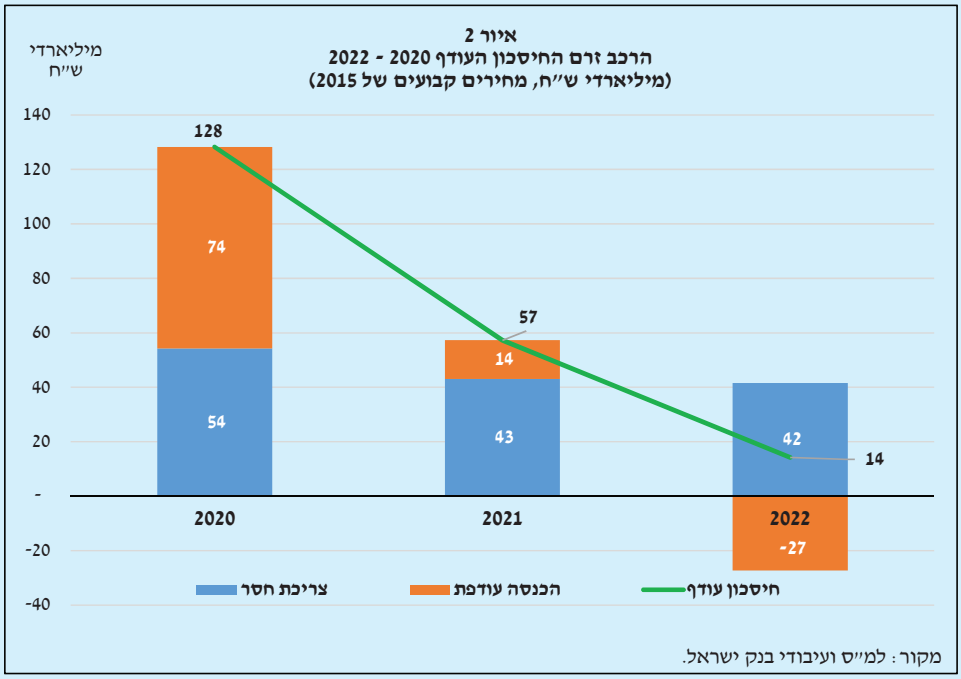

מקור: למ״ס ועיבודי בנק ישראל.

החיסכון העודף המצטבר ב-2020–2022 הוא 200 מיליארד ש״ח (12.7 אחוזי תוצר). בפרט, ב-2022 נוצר חיסכון עודף של 15.8 מיליארד ש״ח, בעקבות צריכת חסר של כ-43 מיליארד ש״ח מחד גיסא, והכנסה פנויה בחסר של 27 מיליארד ש״ח מאידך גיסא.[4] מניתוח התוצאות נראה שעד כה לא היה שימוש משמעותי בחיסכון העודף.[5] איור 3 מציג את החיסכון העודף המצטבר.

גם בארה״ב נסק שיעור החיסכון עם פרוץ משבר הקורונה, מאותן סיבות שהוזכרו לגבי ישראל. אולם השוואת תוואי החיסכון העודף בישראל לתוואי זה בארה״ב מעלה הבדל מעניין: בארה״ב זרם החיסכון העודף ירד כמעט ברציפות מתחילת משבר הקורונה והפך שלילי בסוף 2021 (Aladangady et al. (2022)). הסיבה לכך היא שצריכת החסר הצטמצמה באופן מתמיד, ואף הפכה לצריכה עודפת כבר באמצע 2021. לעומת זאת בישראל צריכת החסר, בעיקר

[4] ההכנסה הפנויה העודפת הייתה ב-2022 שלילית (הכנסה פנויה בחסר), משום ששיעור ההכנסה הפנויה מתוך הכנסות המשק מכל המקורות היה נמוך משיעורה הנורמלי.

[5] בדיקת נוספת שהתבססה על ה״חסכון הנורמלי״ הממוצע ב-1995–2019 (במקום 2018–2019) מחזקת את המסקנה שלא היה שימוש בחיסכון. לפי בדיקה זו גם ב-2022 המשיך להיצבר חיסכון עודף משמעותי.

בצריכת השירותים נמשכה, וגם בסוף 2022 הייתה הצריכה נמוכה מרמתה הנורמלית. (ראו סעיף הצריכה הפרטית בגוף הפרק.) הבדל זה יכול לנבוע מהעובדה שחלק מספקי השירותים בישראל עברו לענפים אחרים, שבהם, בזכות הצמיחה הגבוהה היה ביקוש גבוה. לכן כאשר המגבלות הוסרו סופית, חזרתו של היצע השירותים לרמתו הרגילה הייתה איטית יותר, ועמה – החזרה של צריכתם. סיבה אפשרית אחרת היא שמפני גודלה של כלכלת ארה"ב, משהוסרו המגבלות היה מרחב גדול יותר של אפשרויות צריכה, לרבות שירותים. זאת בניגוד לכלכלה הישראלית הקטנה, שבה אפשרויות הצריכה פחותות רמת החיסכון העודף המצטבר במדינות המפותחות שונה ממדינה למדינה: ב-2022 היו שיעוריו 5 אחוזי תוצר בארה"ב, צרפת וגרמניה, 9 אחוזי תוצר באיטליה ו-15 אחוזי תוצר בספרד ובבריטניה (Allianz Research (2023)). נכון ל-2022, מתוך המדינות הללו רק בארה"ב החל שימוש בחיסכון העודף.

איור 3
החיסכון העודף המצטבר, 2019 - 2022
(אחוזי תוצר שנתי של 2022)*

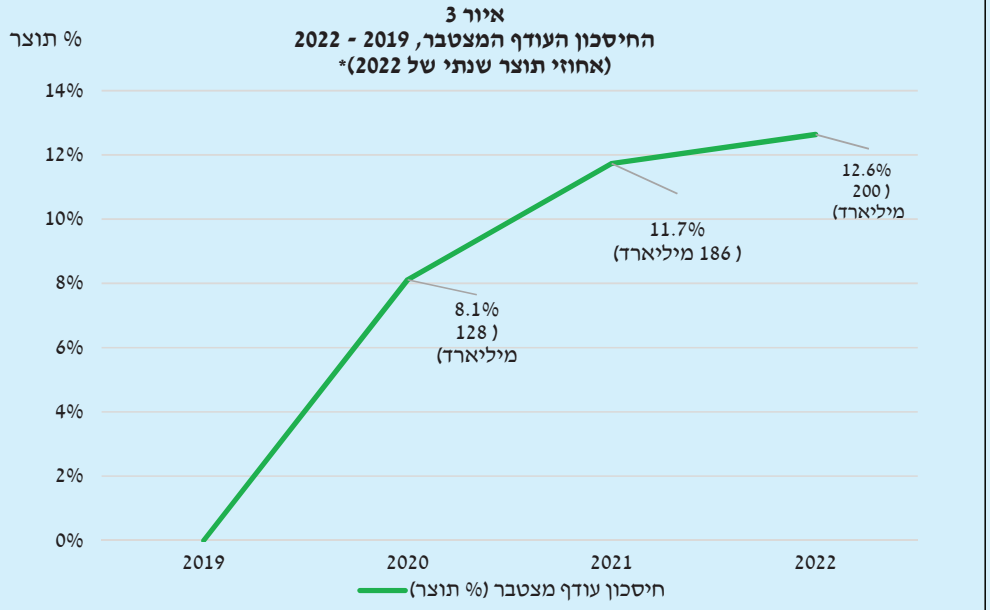

*בהנחה שהחיסכון העודף היה אפס ב-2019.
בסוגריים החיסכון העודף במצטבר במיליארדי ש"ח במחירים קבועים.

השאלה החשובה העולה מעלייה זו בחיסכון היא אם, מתי ואיך ייעשה שימוש בחיסכון העודף בישראל. יש משתנים רבים שיכולים להשפיע על תהליך זה: איך החיסכון העודף מתפלג על פני האוכלוסייה, ובפרט בין פרטים שנטייתם השולית לצרוך גבוהה לכאלה שנטייתם נמוכה? איזה אחוז ממנו שימש להחזר חובות או לרכישות נכסים? האם אנשים משתמשים בחיסכון העודף כדי להשלים צריכת שירותים שהם הפסידו או מעבר לכך? האם וכמה הירידות בשוק ההון יעצימו את הרצון לחסוך וכך יעודדו שימור החיסכון העודף?

כיוון שלא ניתן למדוד ולשקלל את כל הגורמים הללו, נציג כמה תרחישים כלליים להמחשת האפשרויות – תרחיש ירידה מהירה ותרחיש ירידה איטית. בתרחיש של ירידה מהירה הציבור ישתמש בחלק גדול מהחיסכון העודף המצטבר בהקדם האפשרי כדי ליהנות מהזדמנויות צריכה שנמנעו בתקופת הקורונה. בתרחיש זה ייעשה שימוש ב-20% מהחיסכון העודף בשנה במשך 4 שנים. אזי הצריכה הפרטית תגדל ב-40 מיליארד ש"ח לשנה (כ-2.5 אחוזי תוצר של 2022), שהם כ-5% מהצריכה הפרטית ב-2022. לשם השוואה, הפער בין צריכת השירותים למגמתה לפני המשבר היה ב-2022 כ-30 מיליארד ש"ח. ההשפעות הישירות של תרחיש זה יהיו נסיקה חדה של הצריכה הפרטית ושל התוצר ו\או היבוא וככל

הנראה לחץ אינפלציוני.[6] ירידה חדה בהיצע החיסכון עלולה להביא לעליית הריבית הריאלית (משום שהיצע החיסכון העומד לפני משקיעים ריאליים יקטן, ולכן מחירו יעלה). לחץ זה יכול להביא לייסוף, שיצמצם את היצוא, יגדיל את היבוא ויפחית את העודף בחשבון השוטף, מפני שהיבוא ימלא את הביקוש המקומי אשר ייווצר. ככל שהשימוש בחיסכון יתמקד בצריכת שירותים, ההשפעה הישירה על היבוא תהיה קטנה יותר בטווח הקצר, שכן מרבית השירותים (ללא תיירות) אינם סחירים. אם צריכה זו תתמקד בהשלמת צריכת שירותים שממנה נמנעו בזמן המשבר, לחצי המחירים יהיו חזקים יותר, כי לא ניתן לייבא שירותים או לצבור מלאי שירותים לעת הצורך. תרחיש זה דומה לתרחיש ״cut-back״ של Attinasi et al. (2021) המניחים שב-70% מהחיסכון העודף אשר הצטבר בארה״ב, יפן ובריטניה (כ-7 אחוזי תוצר) ייעשה שימוש בתוך שנתיים וחצי. בתרחיש זה התקבלה עלייה חדה של הצריכה הפרטית, שתגדיל את התוצר לאורך שלוש שנים ב-1.5%, 2.6% ו-1.8% נקודות אחוז תוצר, בהתאמה, ותעלה את האינפלציה ב-0%, 0.6% ו-1%, בהתאמה. לשיטתם, חלק מהירידה של תרומת הצריכה לתוצר בשנה השלישית נובע מגידול היבוא של מוצרי צריכה.[7]

נכון לעכשיו, תרחיש זה אינו נראה סביר בישראל מכמה סיבות. ראשית, לפי גישת החלקת התצרוכת ותיאוריית ההכנסה הפרמננטית, עלייה חד-פעמית בנכסים צפויה להגדיל את הצריכה המיידית של הפרט במידה קטנה בלבד, שכן הוא מעוניין להגדיל את צריכתו לאורך זמן ולהבטיח את רמתה יותר מאשר להגדיל אותה במידה רבה אך חד-פעמית. שנית, רוב ירידתה של הצריכה הפרטית במשבר הקורונה הייתה ירידה בצריכת שירותים, שקשה לדחות אותה ״עד יעבור זעם״ ואז להשלים אותה במלואה. צריכת השירותים גדלה ב-2022 אך נותרה משמעותית מתחת למגמתה טרם המשבר למרות התרה של כמעט כל מגבלות הקורונה ברביע השני של 2022.

בתרחיש הורדת חיסכון איטית ייעשה שימוש ב-5%–10% מהחיסכון העודף לאורך 10 שנים. משמעות תרחיש זה היא הגדלת הצריכה הפרטית ב-10–20 מיליארד ש״ח לשנה לאורך עשור. היא תגדיל בשנים הראשונות את הצריכה הפרטית בכ-1.25%–2.5% לשנה, ואת התוצר בכ-0.6%–1.2%. השפעת השימוש בחוב על התוצר תדעך לאורך זמן עם גידול הצריכה והתוצר, מצד אחד, ועם שחיקת כוח הקנייה של החיסכון העודף בעטיה של האינפלציה, מצד שני. תרחיש זה הוא הסביר יותר, שכן הוא מתאים גם לגישה בדבר הרצון להחליק את התצרוכת, וגם מאפשר זמן להוציא את החסכונות בהזדמנויות צריכה חדשות. זאת ועוד, עליית הריבית הריאלית תעודד החזקה של החיסכון העודף במקום שימוש בו. תרחיש זה יאפשר הגדלה של הצריכה באופן מתון לאורך זמן, ולכן לא צפוי להביא ללחצי ביקוש או עליית מחיר.

החיסכון העודף הגדול שנוצר בתקופת קורונה ימשיך ללוות את המדינות המפותחות, ובהן את ישראל, בשנים הבאות. התפתחות החיסכון הפרטי בישראל תהיה תלויה במצב המשק, בהתרחבות הזדמנויות הצריכה, בהתפתחות המחירים וגם בהעדפות הזמן של אזרחי ישראל.

מקורות

Aladangady, Aditya, David Cho, Laura Feiveson and Eugenio Pinto (2022). ״Excess Savings during the COVID-19 Pandemic״ FEDS Notes. Washington: Board of Governors of the Federal Reserve System, October 21, 2022, https://doi.org/10.17016/2380-7172.3223

Allianz Research (2023). ״Falling Off a Savings Cliff?״, Economic Reports, February 2, 2023, https://www.allianz.com/en/economic_research/publications/specials_fmo/saving-usa-europe.html

Attinasi, M. G., A. Bobasu, and A. S. Manu (2021). The implications of savings accumulated during the pandemic for the global economic outlook. Economic Bulletin Boxes, 5.

[6] זאת אם יש די היצע כדי לספק ביקושים עודפים אלו. לעומת זאת, אם יש מגבלת היצע משמעותית, למשל במצב של תעסוקה מלאה, גידול התוצר יהיה קטן יותר, והאינפלציה שתיגרם משימוש מהיר בחיסכון תהיה גבוהה יותר. אינפלציה זו תתחלק בין עליית המחירים המקומיים לייסוף, בהתאם להתחלקות גידול הביקושים בין צריכת סחירים ובלתי-סחירים. במצב כזה אפשר שהתעסוקה תגדל אף מעבר לרמת תעסוקה מלאה ותמתן את התופעות הללו. זאת משום שסביר כי השכר יעלה במהירות וכך יתמרץ הצטרפות לשוק העבודה, ומה עוד שעליית האינפלציה תניע משקי בית שאין להם חיסכון עודף להגדיל את היצע עבודתם כדי למנוע פגיעה חמורה מידי בצריכתם.

[7] כפי שהוזכר בהערת שוליים 6, אם במשקים כאלה ישנן מגבלות משמעותיות על היצע העבודה, כגון במצב של תעסוקה מלאה, שימוש מהיר בחיסכון יגדיל את התוצר פחות ואת האינפלציה והיבוא יותר.

תיבה 2: כלכלת חצי-אי?
התהדקות קשרי המסחר והתיירות בין ישראל לבין משקי המזרח התיכון

- קשרי הסחר בסחורות של ישראל עם מדינות המזרח התיכון, שהיו מצומצמים, התרחבו במהירות בשנתיים האחרונות: היבוא מטורקייה נסק, וכן גדל היבוא מאיחוד האמירויות ודרכו בעקבות "הסכמי אברהם". היצוא הישראלי לשתי מדינות אלו גדל, וכן גדל יצוא הגז למצרים ולירדן. סך היבוא ממדינות האזור גדול מהיצוא אליהן.
- התיירות הישראלית למדינות האזור – ובעיקר לטורקייה, למצרים וליעדים החדשים איחוד האמירויות ומרוקו – התרחבה ליותר מ-1.8 מיליון מבקרים בשנת 2022, וגדלה גם ביחס ל-2019. מספר הטסים למדינות האזור (כולל בחזרה לישראל) הגיע ב-2022 לכ-3.9 מיליון – כחמישית מהנוסעים בטיסות בין-לאומיות דרך נמל התעופה בן גוריון.

במשך עשורים התפתח המשק הישראלי כמעין "כלכלת אי", המנותקת ממדינות המזרח התיכון, להוציא את טורקייה. גם הסכמי השלום עם ירדן ומצרים לא הניבו קשרים כלכליים בעלי חשיבות מקרו-כלכלית. "הסכמי אברהם" (ספטמבר 2020), שהביאו לנרמול היחסים של ישראל עם איחוד האמירויות, בחריין ומרוקו, והסכמים עוקבים כהסכם הסחר החופשי בין ישראל לאיחוד האמירויות (מאי 2021) יצרו ציפיות לפיתוח קשרים כלכליים משמעותיים בין ישראל למדינות האזור. ציפיות אלו עולות בקנה אחד עם נכונות ציבורית במדינות המפרץ הערבי לקיום קשרים עם ישראלים, השונה מן ההסתייגות מנורמליזציה עם ישראל במצרים ובירדן.[1]

תיבה זו מציגה את התרחבות קשרי הסחר בסחורות וקשרי התיירות[2] בין ישראל למדינות האזור בשנתיים שחלפו מ"הסכמי אברהם": בעוד שקשרי המסחר עם איחוד האמירויות התרחבו במהירות בשנתיים האחרונות, עיקר הגידול של הסחר היה עם טורקייה. במקביל התרחב הסחר, המוגבל בהיקפו, עם מצרים וירדן, ובעיקר גדל יצוא הגז הישראלי אליהן. נוסף על כך הביאה הסרת מגבלות הקורונה על יציאת ישראלים מהארץ ב-2021 לגידול מהיר של מספר התיירים הישראלים בטורקייה, איחוד האמירויות, מצרים ומרוקו, וכן של מספר הטסים מישראל למדינות האזור ודרכן ליעדי המשך. ככלל, יבוא הסחורות מהמזרח התיכון לישראל גדול מהיצוא הישראלי אליו, והיקף הביקורים של ישראלים במדינות האזור עולה במידה ניכרת על היקף התיירות המזרח תיכונית בישראל.

הסחר בסחורות

בעשור שקדם ל"הסכמי אברהם" עיקר הסחר בסחורות בין ישראל לבין משקי האזור היה עם טורקייה. היקף הסחר עם ירדן ומצרים, אשר חתמו על הסכמי שלום עם ישראל לפני מספר עשורים, היה מצומצם, למרות הסכמים לעידוד הסחר כהסכמי ה-Qualified Industrial Zone.[3] הסחר עם איחוד האמירויות הסתכם, לכל היותר, בעשרות מיליוני דולרים בשנה. בשנתיים האחרונות התרחב במהירות הסחר עם מדינות האזור – ובפרט עם טורקייה ועם איחוד האמירויות. יבוא הסחורות מהאזור לישראל ב-2022 הגיע לשיא של 8.3 מיליארד דולרים (כ-7.7% מסך יבוא הסחורות), והיצוא

[1] סקרי דעת קהל הראו כי כ-40% מאזרחי סעודיה, האמירויות וקטר תומכים בקשרים עם ישראלים, ואילו כ-10% בלבד מאזרחי ירדן ומצרים תומכים בקשרים כאלה, למרות הסכמי השלום, שנחתמו לפני עשרות שנים. מכון וושינגטון למדיניות במזרח התיכון (19 ינואר 2023).

[2] סקירה זו אינה מכסה את הסחר בשירותים עסקיים, ענף היצוא העיקרי של ישראל, ואת קשרי ההשקעות עם משקי המזרח התיכון, משום שהמידע בנושאים אלו חלקי.

[3] הסכמים בין ארה"ב, ישראל ומצרים או ירדן הפוטרים תוצרת ישראלית, מצרית וירדנית ממכס בארה"ב במטרה לעודד שיתוף פעולה בין המשקים. ההסכם עם מצרים עדיין מקדם את הסחר הישראלי-מצרי, אך ההסכם עם ירדן איבד מחשיבותו עם חתימת הסכם סחר חופשי בילטרלי בין ארה"ב לבין ירדן.

למשקי האזור הגיע לכ-3.2 מיליארד דולרים (כ-4.4% מסך יצוא הסחורות, לוח 1). בנוסף, יצוא הגז למצרים וירדן התרחב השנה להיקף של 9.2 BCM.[4]

לוח 1: סחר הסחורות של ישראל עם כלכלות המזרח התיכון, מיליוני דולר במחירים שוטפים 2011-2022

	א. יבוא לישראל לפי ארץ קניה						לפי ארץ ייצור
	2011-15	2016-18	2019	2020	2021	2022	2021
טורקייה	2,348	2,794	3,208	3,498	4,764	5,700	5,641
מזה: תשומות לייצור[1]	1,148	1,409	1,896	1,990	2,816		
איחוד האמירויות	15	31	-	116	837	1,891	632
מזה: ללא יהלומים	15	31	-	76	440	1,374	
ירדן	287	314	293	210	392	469	105
מצרים	80	65	76	80	127	180	209
מרוקו	8	14	10	10	11	18	117
בחריין	0	-	-	-	3	11	3
סה״כ	**2,738**	**3,218**	**3,587**	**3,914**	**6,134**	**8,269**	
שיעור מסך יבוא הסחורות	3.9%	4.6%	4.7%	5.6%	6.7%	7.7%	
	ב. יצוא מישראל						
	2011-15	**2016-18**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**	
טורקייה	2,050	1,546	1,758	1,431	1,919	2,272	
איחוד האמירויות	25	17	11	74	354	670	
מזה: ללא יהלומים	25	17	11.1	18.4	116.2	381	
ירדן[2]	134	60	99	39	64	67	
מצרים[2]	27	22	4	12	31	127	
מרוקו	164	92	111	91	121	38	
בחריין	0	0	-	-	4	2	
סה״כ	**2,400**	**1,737**	**1,983**	**1,647**	**2,493**	**3,176**	
שיעור מסך יצוא הסחורות	3.7%	2.8%	3.4%	3.3%	4.1%	4.4%	

מקור: הלמ״ס של ישראל ו-Comtrade

הערות: 1. נתוני יבוא תשומות לייצור מטורקייה לפי ארץ מקור.
2. ללא יצוא גז לירדן ולמצרים שהיקפם גדל בשנים 22-2020.

יבוא הסחורות

עיקר גידולו של היבוא ממדינות האזור בשנים 2021–2022 היה ביבוא מטורקייה ומאיחוד האמירויות. מלבד זאת מייבאת ישראל מירדן בהיקף של מאות מיליוני דולרים, לרוב סחורות שיוצרו במדינות אחרות. גם היבוא של סחורות ממצרים וממרוקו גדל. חלק ניכר מהיבוא שמקורו במצרים ורוב היבוא של סחורות שיוצרו במרוקו יובא לישראל דרך משקים אחרים (לוח 1, השוו את היבוא על פי ארץ הייצור וארץ הקנייה ב-2021).

ביחס ל-2019 ערך היבוא מטורקייה (כארץ קנייה) גדל בכ-60%, לכ-5.7 מיליארד דולרים. נוסף על כך ייבאה ישראל בשנים 2019–2021 תוצרת טורקית (כארץ ייצור) דרך שותפי סחר אחרים בהיקף של למעלה מ-800 מיליון דולרים בשנה. עיקר הגידול של היבוא מטורקייה היה ביבוא תשומות לייצור, שחלקן בסך יבוא התשומות לישראל גדל מ-4% בעשור הקודם לכ-9% ב-2020–2021. ככלל גדל יבוא התשומות לייצור מטורקייה ב-2020–2022, במקביל לגידול הנומינלי והריאלי של סך יבוא התשומות לייצור לישראל, בשל התגברות הלחץ בשרשראות האספקה העולמיות בשנתיים האחרונות. הסחורות המיובאות מטורקייה לישראל עיקרן מתכות, מכונות, פלסטיק, מוצרי מלט, טקסטיל ורכבים.

[4] מיליארדי מטרים מעוקבים, יחידת מדידה מקובלת לסחר בגז טבעי.

היבוא הרשמי מאיחוד האמירויות התפתח במהירות בעקבות חתימת "הסכמי אברהם" (ספטמבר 2020) והגיע ב-2022 לכ-1.9 מיליארד דולרים. היקף היבוא מאיחוד האמירויות צפוי להמשיך להתרחב בשנים הקרובות, עם ביסוס קשרים עסקיים ויישום הסכם הסחר החופשי בין המדינות. עם זאת, גם אם היבוא הישראלי מהאיחוד יוכפל הוא עדיין יהווה אחוזים בודדים מהיבוא הישראלי ושיעור קטן עוד יותר מהיצוא האמירתי.

איחוד האמירויות – הנמצא על נתיבי הים והאוויר בין אירופה, אפריקה ודרום-מזרח אסיה – הוא מרכז מסחרי אזורי חשוב. האיחוד מספק תשתית לוגיסטית ופיננסית מודרנית לסחר בין-לאומי בהיקף נרחב, וכשני שלישים מהיצוא האמירתי (ללא דלקים) הם יצוא-מחדש של סחורות שיובאו ממשקים אחרים.[5] תופעה זו בולטת במיוחד ביצוא האמירתי לישראל: על פי נתונים אמירתיים כ-82% מהיצוא האמירתי לישראל בחודשים ינואר–ספטמבר 2022 היה יצוא-מחדש של סחורות שיובאו ממדינות אחרות.[6] יבוא מוצרים מאיחוד האמירויות במקום ממדינות הייצור מלמד שדפוס מסחר זה מייעל את תהליך היבוא ו/או מוזיל את עלותו, לרבות עלויות הביטוח וההובלה.

השוואת מחירי היבוא מהאמירויות למחירים של סחורות מקבילות ממקורות יבוא אחרים מאפשרת לבחון את היתרונות של סחר דרך מרכז הסחר שבאמירויות. מחירי היבוא ברוטו (כולל הובלה וביטוח) של סחורות (ללא יהלומים) שיובאו מאיחוד האמירויות ב-2022 היו נמוכים בכ-1% ו-2.6%, ממחירי היבוא של אותן סחורות מהודו ומסין, בהתאמה. עם זאת, מחירי היבוא של אותן הסחורות משאר העולם היו נמוכים במקצת ממחירי היבוא מהאמירויות (איור 1). סביר אפוא שהיבוא דרך איחוד האמירויות אולי יוזיל במקצת את היבוא ממדינות דרום-מזרח אסיה, אך ספק אם יביא להוזלה רבתי של היבוא לישראל.[7] עם זאת, יבוא משותפות סחר קרובות עשוי לייעל את היבוא על ידי קיצור זמני האספקה, המאפשר ליבואנים וליצרנים הישראלים לשמור מלאים קטנים יותר בישראל, בפרט כשהעלות של החזקת המלאי גדלה עם עליית הריבית.

איור 1
השוואת מחירי יבוא ברוטו של סחורות שיובאו מאיחוד האמירויות וממדינות אחרות, ינואר-ספטמבר 2022

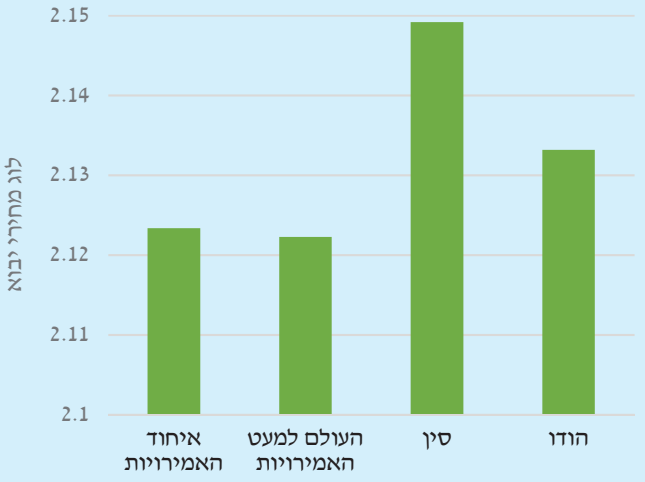

מקור: עיבודים לנתוני הלמ"ס על היבוא, שדווחו ל- Comtrade (פירוט בהערת שוליים 7).

[5] בינואר–ספטמבר 2022 כ-39% מהיבוא האמירתי היו ממזרח אסיה, כ-18% ממנו היו מאירופה, וכמעט מחצית מהיצוא-מחדש הייתה למדינות המזרח התיכון. המקור: המרכז הפדרלי של האמירויות לתחרותיות ולסטטיסטיקה.

[6] נתוני מרכז התחרותיות והסטטיסטיקה הפדרלי של האמירויות. לעומת זאת, על פי נתונים מהלמ"ס, היבוא מהאמירויות של תוצרת מדינות אחרות היה רק כרבע מהיבוא מהאמירויות. סיווג שגוי של סחורות כתוצרת של איחוד האמירויות עשוי להעניק בעתיד הקלות ביבואן במסגרת הסכם הסחר החופשי בין ישראל ואיחוד האמירויות. הסחורות שיוצאו-מחדש מהאמירויות לישראל הן מתוצרת מגוון רחב של מדינות, לרבות רוסיה, סין, אוקראינה ואף מרוקו וברזיל (הלמ"ס).

[7] אנו בוחנים את ההשפעה של התרחבות היבוא מאיחוד האמירויות על מחירי היבוא (כולל עלויות ההובלה והביטוח) באמצעות השוואת המחירים הסגוליים (לפי המשקל נטו בטונות) של הסחורות שיובאו מאיחוד האמירויות (ברזולוציה של 6 ספרות בקוד HS) למחירים המקבילים של אותן סחורות המיובאות מהודו, מסין ומשאר העולם לכל שנה בנפרד. ההשוואה של מחירי היבוא נערכה על פי נתונים שהלמ"ס הישראלית דיווחה ל-comtrade. נתוני 2022 הם רק לחודשים ינואר–ספטמבר. המשקל של כל סחורה בממוצע המשוקלל של מחירי היבוא נקבע על פי שיעור ערך היבוא של אותה סחורה לישראל בסך יבוא הסחורות לישראל ב-2019 (ערב הקורונה).

יצוא הסחורות

טורקייה היא יעד היצוא החשוב ביותר של ישראל באזור. היצוא לטורקייה התאושש בהדרגה בשנים האחרונות, לאחר ירידה של כרבע בעקבות המתיחות בין המדינות אחרי מבצע "צוק איתן" (2014). היצוא הישראלי לאיחוד האמירויות התרחב בעקבות "הסכמי אברהם" בקצב איטי, ביחס להתרחבות היבוא, ולמעלה משליש ממנו הוא יצוא יהלומים, שהערך המוסף המקומי שלהם נמוך יחסית. היצוא הישראלי המדווח (ללא יצוא גז ומים, ראו בהמשך) לשאר מדינות המזרח התיכון, ובפרט למצרים ולירדן, הסתכם בשנת 2022 במאות בודדות של מיליוני דולרים בלבד, בהתאם לסנטימנט הציבורי השלילי במדינות אלו כלפי שיתוף פעולה כלכלי עם ישראל (ראו הערת שוליים 1).

יצוא הגז והמים למצרים ולירדן

נוסף על היצוא שדווח לעיל, היצוא הישראלי של גז ומים למצרים ולירדן, שהן כיום יעדי היצוא של ישראל לסחורות אלו, התרחב, וצפוי להוסיף ולגדול בשנים הקרובות. יצוא הגז הישראלי לירדן התרחב בהדרגה מ-2.1 BCM ב-2020 ל-2.9 BCM ב-2022, ויצוא הגז למצרים גדל מכ-2.2 BCM ב-2020 לכ-6.3 BCM ב-2022. יצוא הגז לשתי המדינות יחד היווה ב-2022 כ-45% אחוזים מסך הפקת הגז מהמים הכלכליים של ישראל. היקף יצוא הגז למדינות אלו צפוי להמשיך ולגדול, עקב הרחבה ושיפור של תשתיות הולכת הגז, מכ-12.5 BCM בשנה לכ-22 BCM בשנה ב-2026.[8] חלק מהגז שמצרים מייבאת מישראל מונזל בה ומיוצא לאירופה. ביוני 2022 נחתם בין מצרים, האיחוד האירופי וישראל מזכר הבנות, הסולל את הדרך להרחבת יצוא גז הישראלי לאירופה באמצעות מתקני ההנזלה המצריים.

נוסף על גז ישראל מוכרת לירדן בשני העשורים האחרונים גם מים. במסגרת הסכם השלום (1994) התחייבה ישראל למכור לירדן 50 מיליון מ"ק מים במחיר מסובסד. באוקטובר 2021 חתמו ירדן וישראל על הסכם למכירת 50 מיליון מ"ק נוספים למשך שלוש שנים. כן חתמו ישראל, ירדן ואיחוד האמירויות ב-2021 וב-2022 על מזכרי הבנות לגבי פרויקט "פרוספריטי", שעיקריו הם קידום אפשרות של מכירת מים מישראל לירדן בהיקף של עד 200 מלמ"ק בשנה וקידום יבוא חשמל לישראל ממקורות מתחדשים בירדן בהיקף של 600 מגה וואט בשנה.[9] יבוא המים מישראל הוא מקור שחשיבותו הולכת וגדלה לירדן, הצורכת כמיליארד קוב מים בשנה, וכמות המים הזמינים לתושב בה הולכת ויורדת עם גידול אוכלוסייתה.[10]

הסחר בשירותים

בעוד שרוב היצוא הישראלי לעולם הוא יצוא שירותים, בעיקר שירותים עסקיים, אין, עד כה, אינדיקציות לסחר נרחב בשירותים בין ישראל למדינות האזור, להוציא ביקורי תיירים ישראלים. עם זאת, התפתחות הסחר בסחורות עם איחוד האמירויות ודרכו צפויה להרחיב את הסחר בשירותי תחבורה ושירותים פיננסיים הקשורים לסחר בין-לאומי. ההיקף הנמוך של הסחר בשירותים, להוציא שירותי תיירות, מאפיין את הסחר של רוב משקי האזור.

התיירות הישראלית במשקי האזור התרחבה בשנת 2022, והגיעה לשיא של למעלה מ-1.8 מיליון ביקורים של ישראלים. גידולו של מספר הישראלים המבקרים במשקי האזור ממשיך את העלייה בביקורים בשנים 2017–2019, והתחדש ב-2022, לאחר הסרת מגבלות הקורונה מעל התיירות היוצאת מישראל. על עליית התיירות הישראלית ליעדים

[8] על פי נתונים שהתקבלו ממשרד האנרגיה תשתיות הולכת הגז צפויות להתרחב עם פתיחת צינור דרך מעבר ניצנה, שמועד פתיחתו המשוער ב-2026, בקיבולת של 3.5-6 BCM בשנה, עם הרחבת הקיבולת בצינור EMG למצרים, המתוכננת ל-2024 מ-4.5 BCM לכ-7 NCM, והרחבת הקיבולת בצינור הגז לצפון ירדן מ-7 BCM לכ-10 BCM.

[9] Declaration of Intent between The Hashemite Kingdome of Jordan, The State of Israel and The United Arab Emirates (22.11.2022).

[10] סקירת מגזר המים באתר מנהל סחר החוץ האמריקאי (עודכן ב 14.12.2022).

הוותיקים, טורקייה ומצרים, נוספה עליית התיירות לאיחוד האמירויות ולמרוקו.[11] עם זאת, מספר תושבי ישראל שנכנסו לירדן דרך מעברי הגבול היבשתיים טרם שב לרמתו ב-2019, ערב המגיפה, והיקף הביקורים של אזרחי מדינות האזור בישראל נשאר מזערי.[12]

איור 2
ביקורי ישראלים במשקי המזרח התיכון, 2013-2022

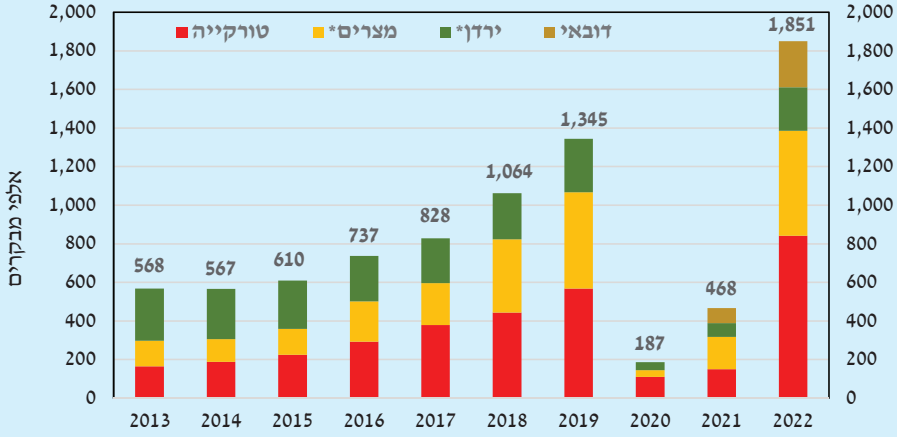

מקורות: הלמ"ס של ישראל, המוסד הטורקי לסטטיסטיקה ומשרד התיירות של דובאי.
* יציאות במעברי הגבול: מצרים (טאבה) וירדן (ערבה, נהר הירדן ואלנבי) ללא תיירים ישראלים שהגיעו למצרים ולירדן בטיסות.

"הסכמי אברהם" בישרו גם את פתיחת קשרי התעופה בין ישראל לאיחוד האמירויות ובחריין, שמספר הנוסעים אליהן ומהן הגיע לכמיליון נוסעים, ואת חידוש הטיסות מישראל למרוקו ולשארם א-שיח' במצרים. דומה כי הגידול המהיר של מספר הנוסעים לאיחוד האמירויות ומשם למזרח אסיה בא על חשבון מספר הנוסעים לירדן ודרכה מזרחה, אשר ירד בחדות בין 2019 לבין 2022. סך הנוסעים בטיסות למשקי האזור הגיע ב-2022 לכ-3.9 מיליון נוסעים[13] (כ-20% מהנוסעים בטיסות בין לאומיות מבן גוריון), לעומת כ-2.5 מיליון נוסעים (11% מהנוסעים בטיסות אלו מבן גוריון) ב-2019. בתחילת 2023 חזרו חברות התעופה הישראליות לטוס לטורקייה, והחלו לטוס מזרחה מעל סעודיה ועומאן, ובכך לקצר משמעותית את מסלולי הטיסות לאסיה. חיזוק קשרי התעופה של ישראל עם מדינות האזור והאישור לחברות ישראליות לטוס ישירות מזרחה צפויים לסייע בפיתוח קשרי התיירות והתובלה האוויריים לא רק עם משקי האזור אלא גם עם דרום-מזרח אסיה.

[11] אין בידינו נתונים רשמיים על מספר התיירים הישראלים שביקרו במרוקו, אך ניתן להעריך את מספרם ביותר מ-70 אלף; זאת על פי מספר הנוסעים בטיסות בין המדינות (לוח 2) ומספרם הקטן של התיירים המרוקאים בישראל.

[12] ב-2022 ביקרו בישראל כ-17 אלף תיירים מירדן וכ-8 אלפי תיירים ממצרים ומרוקו יחד. מספר המבקרים מאיחוד האמירויות הוא כ-1,400, ומבחריין – כ-400 תיירים בלבד.

[13] על פי השוואת נתוני התיירות הישראלית בטורקייה ובאמירויות לנתוני הטיסות למדינות אלו, כמחצית מהטסים לאיחוד האמירויות היו ישראלים בטיסות המשך או נוסעים ללא אזרחות ישראלית, וכשליש מהטסים לטורקייה.

לוח 2 : תנועת נוסעים מנמל נמל התעופה בן גוריון
למשקי המזרח התיכון ובחזרה, אלפי נוסעים 22-2017

	2018	2019	2020	2021	2022
טורקייה	2,113	2,325	514	643	2519
איחוד האמירויות			72	269	979
מרוקו				15	152
מצרים	36	44	11	4	169
מזה : לשארם א-שיח׳				0.6	124
ירדן	159	180	31	6	77
בחריין				4	27
סה״כ	**2,307**	**2,549**	**629**	**940**	**3,923**
שיעור מסך הנוסעים	10%	11%	14%	15%	20%

מקור : רשות שדות התעופה